

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

Ομηρικά Έπη: Ιλιάδα

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Μετάφραση: Ιάκωβος Πολυλάς

Τόμος 3ος

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Ζωή Σπανάκου, *Φιλολόγος Εκπαιδευτικός Β/θμιας
Εκπαίδευσης*
Ιωάννης Α. Πανούσης, *Πάρεδρος ε.θ. του Παιδαγωγικού
Ινστιτούτου. Έλαβε μέρος στη συγγραφή
του πρώτου μέρους (1/3).*

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Ανδρέας Παναγόπουλος,
Καθηγητής του Παν/μίου Πατρών
Αντώνης Σπανουδάκης, *Σχολικός Σύμβουλος*
Ελένη Γιοβάνη, *Φιλολόγ., Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ/σης*

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

Λεμονιά Αμαραντίδου, *Εικονογράφος-Σκίτσογράφος*

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ιωάννα Μόσχου, *Φιλολόγος Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ/σης*

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Χριστίνα Αργυροπούλου, *Σύμβουλος Π.Ι.*

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Αλέξανδρος Ψυχούλης, *Ζωγράφος*

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Ελληνικά Γράμματα– «Multimedia Α.Ε.»

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ

ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα Εργασίας

Αποφ. 16158/6-11-06 και 75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ζωή Σπανάκου

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ
Ελληνικά γράμματα

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

Ομηρικά Έπη: Ιλιάδα

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Μετάφραση: Ιάκωβος Πολυλάς

Τόμος 3ος

**Γ΄ Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία
Πράξεων 2.2.1.α: «Αναμόρφωση των προγραμμάτων
σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ Πρόεδρος του
Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

**Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων βιβλίων και
παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με
βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»**

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

Αναπληρωτής Επιστημ. Υπεύθ. Έργου
Γεώργιος Κ. Παληός
Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγ. Ινστιτ.

**Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό
Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.**

ραψωδία Ρ

Μενελάου ἀριστεία

(Τα κατορθώματα του Μενέλαου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Γύρω από το νεκρό Πάτροκλο διεξάγεται φοβερή μάχη με πρωταγωνιστή, από την πλευρά των Αχαιών, τον Μενέλαο. Ο γνωστός μας Τρώας Εύφορβος, καθώς διεκδικεί τον νεκρό και τα όπλα του, γίνεται το πρώτο θύμα του βασιλιά της Σπάρτης. Ο Έκτορας, όμως, αναγκάζει τον Μενέλαο να υποχωρήσει, αφαιρεί από τον Πάτροκλο τα όπλα του Αχιλλέα και τα φορά γεμάτος έπαρση. Ο Δίας, που βλέπει από ψηλά τη σκηνή, τον λυπάται, γιατί ξέρει πως ο θάνατός του είναι πολύ κοντά.

Οι Αχαιοί συνεχίζουν να προστατεύουν τον νεκρό με πρωτεργάτη τον Αίαντα, ενώ τα αθάνατα άλογα του Αχιλλέα, που είχαν φέρει τον Πάτροκλο στη μάχη, φαίνεται να θρηνούν σαν άνθρωποι το χαμό του. Την ίδια στιγμή συμβαίνει και ένα παράδοξο φαινόμενο: ενώ σε όλο τον τρωαδίτικο κάμπο επικρατεί αιθρία, γύρω από το κορμί του Πάτροκλου έχει πέσει σκοτάδι που κάνει τη μάχη φοβερότερη. Τότε ο Τελαμώνιος Αίαντας προσεύχεται στον Δία να δώσει φως: αν είναι να πεθάνουμε, λέει, ας πεθάνουμε μέσα στο φως. Η ομίχλη διαλύεται ξαφνικά και ο Μενέλαος στέλνει τον Αντίλοχο να φέρει την άσχημη είδηση στον Αχιλλέα. Ο Μηριόνης και ο Μενέλαος καταφέρνουν να σηκώσουν το νεκρό Πάτροκλο, και, προστατευμένοι από τους δύο Αίαντες, προσπαθούν να τον μεταφέρουν στο στρατόπεδο, ενώ η μάχη συνεχίζεται.

Η προσευχή του Αϊαντα

«Ζεῦ πάτερ, ἀλλὰ σὺ ῥῦσαι ὑπ' ἡέρος υἱίας Ἀχαιῶν,
ποίησον δ' αἴθρην, δὸς δ' ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι·
ἐν δὲ φάει καὶ ὄλεσον, ἐπεὶ νῦ τοι εὖαδεν οὕτως.»

(P 645-647)

ραψωδία P 424-458

Τα ἄλογα του Αχιλλέα
(ανάγνωση)

Ο θρήνος των αλόγων

Ἔτσι εκείνοι ἐμάχονταν·

ο σιδερένιος θόρυβος της μάχης
ἀνέβαινε στον χάλκινο ουρανό,
περνώντας απ' τον ἄδειο αἰθέρα. **425**

Ὅμως τα ἄλογα του Αἰακίδη,
αποτραβηγμένα μακριὰ ἀπὸ τη μάχη,
ἐκλαιγαν, ἀπὸ την ὥρα που ἔμαθαν πως ο ἠνίοχος
κυλίστηκε στη σκόνη, χτυπημένος
ἀπὸ τον Ἴκτορα τον ἀνδροφόνο.

Ο Αυτομέδων, ο ἀνδρειωμένος γιος του Διώρη,
ἄλλοτε τα χτύπαε με το ελαφρὺ μαστίγιο,
ἄλλοτε τους μιλούσε με λόγια γλυκά
καὶ ἄλλοτε τα φοβέριζε·
ἐκεῖνα ὁμως δεν ἤθελαν

οὔτε να πάνε πίσω στα καράβια
πλάι στον πλατὺ Ελλήσποντο
οὔτε να μπουν στον πόλεμο μαζί με τους Αχαιοὺς.

Ὅπως μένει ἀκίνητη μια στήλη, **435**
που στέκει πάνω στον τάφο ἀνδρός
που πέθανε ἢ γυναίκα,

έτσι έμεναν ασάλευτα, ζεγμένα στο εξαίσιο άρμα,
με τα κεφάλια χαμηλωμένα στη γη·
ζεστά τα δάκρυα κυλούσαν

από τα βλέφαρά τους στο χώμα,
καθώς εμύρονταν αποζητώντας τον ηνίοχο·
η σκόνη ερύπαινε τη θαλερή τους χαίτη
που ξέφευγε από τη ζεύλα
και χυνόταν ζερβά δεξιά πλάι στο ζυγό.

Εικόνα 30. Ο Αχιλλέας
ζεύει τα άλογά του.
Αττικός μελανόμορφος
κάνθαρος, 560-550 π.Χ.
Αθήνα, Εθνικό
Αρχαιολογικό Μουσείο
(αντίγραφο).

Η λύπη του Δία

Όταν τα είδε που εμύρονταν,
τα ελυπήθη ο γιος του Κρόνου,
κούνησε το κεφάλι του και
είπε μιλώντας στην ψυχή του:
«Αχ δυστυχισμένα,
γιατί να σας δώσουμε στον βασιλιά Πηλέα,
αυτός ένας θνητός, και εσείς αγέραστα και αθάνατα.
Μήπως για να γνωρίσετε τον πόνο
μαζί με τους δύσμοιρους ανθρώπους; 445
Γιατί από όλα τα πλάσματα
που ανασαίνουν και σαλεύουν πάνω στη γη
κανένα δεν είναι πιο θλιβερό από τον άνθρωπο.
Όμως ο Έκτορας, ο γιος του Πριάμου,
δεν θ' ανεβεί ποτέ πάνω σε σας
ούτε στο λεπτοδουλεμένο άρμα·
γιατί δεν θα τον αφήσω.

Δεν του αρκεί αλήθεια που έχει
τα όπλα και κομπάζει όπως κομπάζει;
Ορμή στα γόνατα και στην ψυχή σας θα χαρίσω,
για να σώσετε και τον Αυτομέδοντα από τον πόλεμο
και να τον φέρετε στα βαθιά καράβια·
γιατί θα δώσω ακόμα δόξα στους Τρώες,
να σκορπίζουν τον θάνατο,
ώσπου να φτάσουν στα καράβια
με τα γερά σκαριά
και βασιλέψει ο ήλιος και απλωθεί το ιερό σκοτάδι». **455**
Είπε και στ' άλογα εμφύσησε ορμή σφοδρή.
Εκείνα τίναξαν τη σκόνη από τις χαίτες τους
χάμω στο χώμα
και ασυγκράτητα έφεραν το γρήγορο άρμα
ανάμεσα στους Τρώες
και τους Αχαιούς.

(Από την Ανθολογία Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας,
μτφρ. Θ.Κ. Στεφανόπουλος, ΟΕΔΒ 2001)

ραψωδία Σ

Όπλοποιία

(Τα νέα όπλα του Αχιλλέα κατασκευάζονται)

Περιληπτική αναδιήγηση

Μαθαίνοντας από τον Αντίλοχο τη θλιβερή είδηση, ο Αχιλλέας ξεσπάει σε πικρότατο θρήνο, τον οποίο ακούει η Θέτιδα στα βάθη της θάλασσας και αρχίζει και εκείνη να θρηνεί με τις αδελφές της, τις Νηρηίδες. Στη συνέχεια η θεά αναδύεται, συναντά τον Αχιλλέα στην ακρογιαλιά και του προφητεύει ότι, αν σκοτώσει τον Έκτορα, είναι γραφτό γρήγορα να πεθάνει και ο ίδιος. Μάταιη προειδοποίηση· ο ήρωας είναι κιόλας

αποφασισμένος να εκδικηθεί το θάνατο του φίλου του και να δοξαστεί, όποιο κι αν είναι το τίμημα. Η Θέτιδα δέχεται με πόνο την απόφασή του, αλλά τον παρακαλεί να περιμένει τουλάχιστον να του ετοιμάσει καινούρια πανοπλία ο Ήφαιστος και φεύγει γρήγορα για τον Όλυμπο.

Ενώ η μάχη γύρω από το νεκρό Πάτροκλο συνεχίζεται, ο Αχιλλέας βγάζει μια πολεμική ιαχή τόσο φοβερή που κάνει τους Τρώες να υποχωρήσουν και οι Αχαιοί βρίσκουν την ευκαιρία να μεταφέρουν το νεκρό Πάτροκλο στις σκηνές. Ο Αχιλλέας προστάζει να πλύνουν το κορμί του νεκρού φίλου του και ολόκληρη τη νύχτα τον θρηνεί μαζί με τους Μυρμιδόνες.

Στο μεταξύ ο Ήφαιστος, μετά την παράκληση της Θέτιδας, έχει αρχίσει την κατασκευή θαυμαστών όπλων: θώρακα, κράνος, κνημίδες και κυρίως την ασπίδα, της οποίας τη διακόσμηση ο ποιητής μάς περιγράφει διεξοδικά. Ο Ήφαιστος απεικονίζει πάνω στην ασπίδα τού μελλοθάνατου ήρωα σκηνές από τη ζωή και τις χαρές των απλών ανθρώπων, παισιώνοντάς τες από την εικόνα του σύμπαντος (στο κέντρο) και του Ωκεανού (στην περιφέρεια). Ενδιάμεσα απεικονίζει με λεπτομέρειες δυο πανέμορφες πολιτείες. Στη μια μπορεί να δει κανείς σκηνές ειρηνικές (γάμος και δικαστήριο), ενώ στην άλλη, που είναι πολιορκημένη, εικονίζεται ο πόλεμος. Αλλού απεικονίζει σκηνές από τη ζωή των γεωργών (όργωμα, θερισμός, τρύγος) και των κτηνοτρόφων (επίθεση λιονταριών σε αγέλη βοδιών, βοσκότοπος με κοπάδι προβάτων) και τέλος χορό από νέους και νέες με ρούχα γιορτινά κοντά σ' ένα θείο τραγουδιστή. Μόλις ο τεχνίτης των θεών τελείωσε το έργο του, απόθεσε τα όπλα μπροστά στη Θέτιδα κι εκείνη τα πήρε στα χέρια της και έτρεξε από τον Όλυμπο να τα παραδώσει στο γιο της.

ραψωδία Σ 478-616

Ο Ήφαιστος κατασκευάζει την πανοπλία του Αχιλλέα – Περιγραφή της ασπίδας

- Επίσκεψη στο εργαστήριο του Ηφαίστου
- Η κατασκευή μιας πανοπλίας και τα όπλα που την απαρτίζουν
- Μια ασπίδα έργο τέχνης

Εικόνα 31. Η Θέτιδα στο εργαστήριο του Ήφαιστου. Ερυθρόμορφος αμφορέας, 480 π.Χ. περίπου. Βοστώνη, Μουσείο Καλών Τεχνών (αντίγραφο).

Ο Ήφαιστος κατασκευάζει την ασπίδα

Κι έπλασε πρώτα δυνατήν ασπίδα και μεγάλην, όλην με τέχνην και τριπλόν λαμπρόν τριγύρω κύκλον· με πέντε δίπλες έγινεν η ασπίδα και σ' εκείνην **480** λογίων εικόνες έπλαθε με την σοφήν του γνώσιν.

στ. 479 τριπλόν... κύκλον: ο κύκλος, δηλαδή η περιφέρεια ή στεφάνη της ασπίδας, που πρέπει να τη φανταστούμε στρογγυλή, περιγράφεται «τριπλός» ίσως επειδή είχε τρεις διακοσμητικές ζώνες.

στ. 481 εικόνες: η διάταξη των παραστάσεων πάνω στην ασπίδα είναι οργανωμένη σε πέντε ίσες ζώνες που σχηματίζουν ομόκεντρους κύκλους. Για τις παραστάσεις αυτές βλ. αναλυτικά στην Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας Σ, σελ. 121-122.

Η απεικόνιση του «σύμπαντος»

Την γην αυτού, τον ουρανό, την θάλασσαν μορφώνει,
τον ήλιον τον ακούραστον, γεμάτο το φεγγάρι,
τ' αστέρια οπού τον ουρανό ολούθε στεφανώνουν:
την δύναμιν του Ωρίωνος, Υάδες, Πληιάδες, 485
την Άρκτον, που και Άμαξαν καλούν, και αυτού γυρίζει
πάντοτε, τον Ωρίωνα ασάλευτα τηρώντας,
η μόνη που τ' Ωκεανού το λούσμα δεν γνωρίζει.

Μια πολιτεία σε καιρό ειρήνης

Δύο κατόπιν έκαμεν ανθρώπων πολιτείες
καλές. Στην μίαν γίνονταν του γάμου χαροκόπι· 490
νυφάδες απ' τα γονικά συνόδευαν στην πόλιν
με τα δαδιά και αλαλαγμός σηκώνετο υμεναίου·

στ. 485 την δύναμιν του Ωρίωνος, Υάδες, Πληιάδες: η ανατολή και η δύση αυτών των αστερισμών ορίζει χρονικά την περίοδο Μαΐου-Νοεμβρίου, κατά την οποία γίνονται οι κυριότερες αγροτικές ασχολίες, για τις οποίες θα γίνει εκτενής αναφορά στους στ. 540-571 (θερισμός, τρύγος, όργωμα). Τα ουράνια σώματα στην αρχαιότητα ήταν άμεσα συνδεδεμένα με τη ζωή των ανθρώπων, καθώς είχαν σχέση με τον προσδιορισμό του χρόνου (διαδοχή ημερών, μηνών και εποχών) και η κίνησή τους ήταν καθοριστική για τη γεωργία και τη ναυσιπλοΐα.

στ. 486-488 την Άρκτον... το λούσμα δεν γνωρίζει: τη Μ. Άρκτο οι αρχαίοι τη φαντάζονταν σαν αρκούδα ή άμαξα. Αυτή δε δύει ποτέ, δε λούζεται στα νερά του Ωκεανού, αφού είναι πάντα ορατή στους κατοίκους του βόρειου ημισφαιρίου, και αποτελούσε ένα είδος πυξίδας για τους ναυτικούς.

στ. 490-492 χαροκόπι: γλέντι· υμέναιος: το γαμήλιο τραγούδι.

και αγόρια κει στριφογυρνούν εις τον χορόν τεχνίτες,
αυλοί, κιθάρες αντηχούν στην μέσην και οι γυναίκες
ολόρθες εις τα πρόθυρα θεωρούσαν κι εθαυμάζαν. 495

Κι ήταν λαού συνάθροισις στην αγοράν, που δύο
φιλονικούσαν άνθρωποι για πρόστιμο ενός φόνου.

Ο ένας που όλα επλήρωσεν εκήρυττε στα πλήθη,

ο άλλος οπού τίποτε δεν έλαβε· κι οι δύο

εμπρός ηθέλαν στον κριτήν το πράγμα να τελειώσει. 500

Του ενός και τ' άλλου με φωνές

τα πλήθη επαίρναν μέρος·

οι κήρυκες τα ησύχαζαν· και μες στον άγιον κύκλον

στα σκαλισμένα μάρμαρα εκάθισαν οι γέροι,

και από τα χέρια λάμβαναν των λιγυρών κηρύκων

τα σκήπτρα κι εσηκώνονταν κι εδίκαζε καθένας. 505

στ. 496 κ.εξ. Αναπαράσταση δίκης. Σε περιπτώσεις ανθρωποκτονίας οι συγγενείς του θύματος είχαν το δικαίωμα της αντεκδίκησης ή δέχονταν, αντί άλλης ποινής, ένα χρηματικό ποσό ως αποζημίωση. Αν δεν συνέβαινε το δεύτερο, ο φονιάς συχνά εγκατέλειπε την πατρίδα του για να σωθεί.

στ. 498-499 που, οπού: ότι. Πρώτος μιλάει ο υπεύθυνος για το φόνο και δεύτερος (ο άλλος) ο μηνυτής, δηλαδή ο συγγενής του θύματος.

στ. 502 στον άγιον κύκλον: ο χώρος όπου εκτυλίσσεται η σκηνή θεωρείται ιερός, ίσως επειδή οι γέροντες απονέμουν δικαιοσύνη κάτω από την προστασία των θεών.

στ. 503-504 σκαλισμένα μάρμαρα: λαξευμένες πέτρες· λιγυρών: βλ. σχόλ. στ. Α 248-249.

στ. 505 τα σκήπτρα: βλ. σχόλ. στ. Α 14 και 238-239, Γ 218-220.

Βαλμένα ήσαν στην μέση τους δυο τάλαντα χρυσάφι
γι' αυτόν που δικαιοτέρα την κρίσιν του προφέρει.

Μια πολιτεία σε στιγμές πολέμου

Την άλλην πόλιν έζωναν δύο στρατοί τριγύρω,
που στ' άρματά τους έλαμπαν· και δύο γνώμες είχαν,
να την χαλάσουν παντελώς ή τα μισά να λάβουν **510**

απ' όσα κτήματα η λαμπρή χωρούσε πολιτεία·
εκείνοι δεν επείθοντο και κρύφια για καρτέρι
οπλίζονταν· εφύλαγαν το τείχος οι γυναίκες
με όλα τ' ανήλικα παιδιά και οι γέροντες μαζί τους.
Κι εκείνοι εβγαίναν· η Αθηνά

και ο Άρης αρχηγοί τους **515**
χρυσοί και οι δύο με χρυσά τα ενδύματα, μεγάλοι,
όμορφοι, ωσάν αθάνατοι, με τ' άρματα και πέρα
ξεχωριζόνταν κι έβλεπες μικρά τα πλήθη κάτω·

στ. 506 δυο τάλαντα χρυσάφι: βλ. σχόλ. στ. Ι 264.
Τάλαντα χρυσού προσφέρουν ως δώρα οι Φαίακες
στον Οδυσσέα (Οδύσσεια, θ 471).

στ. 508 δύο στρατοί: όχι δύο διαφορετικά στρατεύματα,
αλλά δύο ομάδες από το στρατό των πολιορκητών.

στ. 509 δύο γνώμες είχαν: προφανώς αυτήν τη
διαζευκτική μορφή είχε το τελεσίγραφο που απηύθυναν
οι πολιορκητές, ύστερα από το πολεμικό τους
συμβούλιο, στους πολιορκημένους.

στ. 515 εκείνοι: οι ένοπλοι άντρες της πόλης.

η Αθηνά και ο Άρης: οι δύο πολεμικοί θεοί άλλοτε
είναι αντίπαλοι (π.χ. Δ 439) και άλλοτε, όπως εδώ,
αντιπροσωπεύουν γενικά την ένοπλη σύγκρουση.

στ. 518 ξεχωριζόνταν: οι δύο θεοί διακρίνονταν από τα
πλήθη, δηλαδή από τους θνητούς στρατιώτες.

και ότ' έφθασαν όπου έπρεπε να στήσουν το καρτέρι,
στον ποταμόν που επότιζε καθένας το κοπάδι, **520**
αυτού καθίσαν σκεπαστοί, με τα λαμπρά τους όπλα.

Και δύο ξέμακρα σκοποί σταθήκαν καρτερώντας
πότε να ιδούν τα πρόβατα να φθάσουν κι οι αγελάδες.
Γρήγορα εκείνα επρόβαλαν και οι δυο βοσκοί κατόπιν
και τούτοι ανυποψίαστοι με σύριγγες επαίζαν. **525**

Κι εκείνοι άμα τους ξάνοιξαν, επάνω τους χυθήκαν,
μέρος των μόσχων ξέκοψαν και των λευκών προβάτων
κι έσφαξαν κει και τους βοσκούς·

κι οι άλλοι ως εννοήσαν
στα βόδια τόσην ταραχήν, σηκώθηκαν απ' όπου
καθόνταν στο στρατόπεδο, και αμέσως ανεβήκαν **530**
εις τ' ανεμόποδ' άλογα και γρήγορα τους φθάσαν.

Κι εκεί στην ακροποταμιά την μάχην αρχινήσαν,
κι απ' τα δυο μέρη ερίχνονταν τα χάλκινα κοντάρια.
Η Έρις μέσα εγύριζεν, ο Κυδοιμός και η Μοίρα,
που άλλον εκράτει αλάβωτον,

κι αιματωμένον άλλον, **535**
άλλον ποδόσερνε νεκρόν στην ταραχήν της μάχης·

στ. 522 σκοποί σταθήκαν: οι σκοποί ανήκουν στους άντρες της πόλης που είχαν στήσει ενέδρα.

στ. 525 σύριγγες: ποιμενικοί αυλοί.

στ. 526 εκείνοι άμα τους ξάνοιξαν: όταν τους είδαν αυτοί που είχαν στήσει καρτέρι.

στ. 528 οι άλλοι: οι πολιορκητές, στους οποίους ανήκουν τα κοπάδια.

στ. 534 η Έρις, δηλαδή η φιλονικία, **ο Κυδοιμός,** ο θόρυβος και η ταραχή της μάχης, και η ολέθρια **Μοίρα** του θανάτου (στο πρωτότυπο **όλοή Κήρ**) είναι προσωποποιημένες δυνάμεις που ως θεότητες βοηθούν τον Άρη στο πολεμικό του έργο.

κι ένδυμα εφόρει κόκκινον απ' των ανδρών το αίμα.
Στρέφονταν κει σαν ζωντανοί θνητοί κι επολεμούσαν,
και απ' τα δυο μέρη τους νεκρούς

στο σιάδι εποδοσέρναν

Όργωμα, θερισμός, τρύγος

Έβαλε αλλού τριόργωτο και μαλακό χωράφι **540**
εκτεταμένον, κάρπιμο και μέσα ζευγολάτες
πολλοί με τα ζευγάρια τους το εσχίζαν άνω κάτω.

Και όταν γυρίζαν κι έφθαναν στου χωραφιού την άκρην,
άνθρωπος τους επρόσφερνε ποτήρι όλο γεμάτο
γλυκό κρασί, κι εγύριζαν στες αυλακιές εκείνοι **545**
πρόθυμοι του μεγάλου αγρού

να φθάσουν εις την άκρην.

Μαυρίζει όπισθεν η γη και δείχνει αλετρισμένη
μ' όλον οπού 'ναι ολόχρυση, της τέχνης μέγα θάμα.

Φραγμένο κτήμα θέτει αλλού που 'χε υψηλά τα στάχυα,
και μέσα εργάτες θέριζαν με κοφτερά δρεπάνια. **550**

Και άλλες χεριές επανωτές στες αυλακιές επέφταν,
και άλλες με καλαμόσχοινα τες δέναν επιστάτες
τρεις διορισμένοι, ενώ παιδιά κατόπι τους σηκώναν

στ. 538 σαν ζωντανοί θνητοί κι επολεμούσαν: οι
μαχόμενοι στρατιώτες φάνταζαν πάνω στην ασπίδα
σαν ζωντανοί, αληθινοί άνθρωποι.

στ. 540 τριόργωτο: οργωμένο τρεις φορές. Το
πολλαπλό όργωμα συντελεί στην ευφορία του
χωραφιού.

στ. 547 μαυρίζει: το ρήμα αναφέρεται τόσο στην
οργωμένη γη όσο και στην απεικόνισή της πάνω στην
ασπίδα. Ο ποιητής πρέπει να έχει υπόψη του την
τεχνική εκείνη με την οποία τοποθετούσαν κάποιο
σκουρόχρωμο μεταλλικό κράμα πάνω στο χρυσό
υπόστρωμα (πρβ. Σ 561).

χερόβολα στες αγκαλιές και αδιάκοπα τα εδέναν·
και ο κύριος στην αυλακιά με σκήπτρον εις το χέρι **555**
σιωπηλός εστέκονταν κι εχαίρετο η ψυχή του.

Παρέκει κάτω από 'να δρυ σφακτό μεγάλο βόδι
για το τραπέζι ετοίμαζαν· κι ωστόσο οι γυναίκες
πλήθος αλεύρια μούσκευαν φαγί για τους εργάτες. **560**

Αμπέλι μέγα έβαλεν αλλού καρπόν γεμάτο, **560**
καλό, χρυσό κι εμαύριζαν ολούθε τα σταφύλια·
τα κλήματ' ήσαν σ' αργυρά σταλίκια στυλωμένα.
Και λάκκον από χάλυβα και κασσιτέρου φράκτην
έσυρε γύρω· και άνοιξε στην άκρην μονοπάτι,
για να περνούν, όταν τρυγάν

το αμπέλι, οι καρποφόροι. **565**

Και αγόρια, κόρες λυγερές, αμέριμνα στην γνώμην
εφέρναν τον γλυκύν καρπόν μέσα εις τα καλάθια.
Γλυκιάν κιθάραν έπαιζε στην μέσην τους αγόρι
και με την λυγερή λαλιά τον λίνον τραγουδούσε
μελωδικά, και όλοι μαζί τριγύρω του εσκιρτούσαν **570**
και τες φωνές τους έσμιγαν με το γλυκό τραγούδι.

Σκηνές από τη ζωή των κτηνοτρόφων

Αγέλην έκαμεν αλλού ταύρων ορθοκεράτων,
και οι ταύροι επλάσθησαν

χρυσού και κασσιτέρου ακόμη·
και απ' την αυλήν μουγκρίζοντας
προς την βοσκήν κινούσαν

στ. 554 χερόβολα: το χερόβολο είναι η ποσότητα που
χωράει στο χέρι μας, η χεριά.

στ. 559 αλεύρια μούσκευαν: για να ζυμώσουν.

στ. 562 σταλίκια: οι πάσσαλοι.

στ. 569 τον λίνον τραγουδούσε: το τραγούδι του
τρύγου. Ο Λίνος ήταν σπουδαίος μουσικός, που
σκοτώθηκε από τον Απόλλωνα, επειδή τόλμησε να τον
ανταγωνιστεί στο τραγούδι.

Κυκλικός χορός

«Ἐν δὲ χορὸν ποίκιλλε περικλυτὸς ἀμφιγυήεις, τῷ ἴκελον οἶόν ποτ' ἐνὶ Κνωσῷ εὐρείῃ Δαίδαλος ἤσκησεν καλλιπλοκάμῳ Ἀριάδνῃ, ἔνθα μὲν ἡΐθεοι καὶ παρθένοι ἀλφεισίβοιαι ὠρχεῦντ', ἀλλήλων ἐπὶ καρπῷ χεῖρας ἔχοντες, τῶν δ' αἶ μὲν λεπτὰς ὀθόνας ἔχον, οἱ δὲ χιτῶνας εἶατ' εὐννήτους, ἦκα στίλβοντας ἐλαίῳ· καὶ ῥ' αἶ μὲν καλὰς στεφάνας ἔχον, οἱ δὲ μαχαίρας εἶχον χρυσείας ἐξ ἀργυρέων τελαμώνων.»

(Σ 590-598)

Εικόνα 32. Κυκλικός χορός από θολωτό τάφο (Αγία Τριάδα, Κρήτη). Μουσείο Ηρακλείου.

Αγόρια εκεί, πολύπροικες παρθένες εχορεύαν κι εγύριζαν χεροπιαστοί· και οι κόρες εφορούσαν λινά ενδύματα λεπτά, κι είχαν τα παλικάρια από το λάδι λαμπερούς καλόγνεστους χιτώνες. **595** Λαμπρά στεφάνια είχαν αυτές, είχαν χρυσά εκείνοι μαχαίρια, που απ' αργυρούς κρεμιόταν τελαμώνες·

στ. 595 από το λάδι λαμπερούς: χρησιμοποιούσαν το λάδι για να κάνουν στιλπνές τις κλωστές με τις οποίες ύφαιναν.

καλόγνεστους: όμορφα υφασμένους.

και πότε' ετρέχαν κυκλικά με πόδια μαθημένα,
ωσάν σταμνάς, οπού τροχόν αρμόδιον στην παλάμην
τον τριγυρνά καθήμενος να δοκιμάσει αν τρέχει, **600**
και πότε αράδα έτρεχαν αντίκρυ στην αράδα.
Και τον ασύγκριτον χορόν τριγύρω εδιασκεδάζαν
πολύς λαός και ανάμεσα ο αοιδός ο θείος
κιθάριζε· και ως άρχιζεν εκείνος το τραγούδι
δυο χορευτές στη μέση τους πηδούσαν κι εγυρίζαν. **605**

Ο Ωκεανός

Τον ποταμόν Ωκεανόν και δυνατόν και μέγαν
γύρω στον κύκλον έθεσε της στερεής ασπίδος.

Τα υπόλοιπα όπλα

Και την τρανήν ως του 'καμεν ασύντριφτην ασπίδα,
θώρακα κάμνει π' άστραφτεν όσο η φωτιά δεν λάμπει,
κράνος κατόπι στερεόν αρμόδιον στο κεφάλι, **610**
καλότεχνο με ολόχρυσο στην κορυφήν του λόφον,
και από λεπτόν κασσίτερον μορφώνει τες κνημίδες.

στ. 598-601 Περιγραφή ενός κυκλικού χορού σε έντονο ρυθμό, όπως μας αφήνει να εννοήσουμε η παρομοίωση με τον τροχό του αγγειοπλάστη. Οι χορευτές άλλοτε περιστρέφονταν όλοι μαζί με ταχύτητα και ευκινησία (στ. 598-600) και άλλοτε σχημάτιζαν δυο ομάδες σε αντικριστές σειρές (στ. 601), όπως σήμερα οι κυκλικοί ή αντικριστοί χοροί της δημοτικής μας παράδοσης (βλ. και εικόνα 32).

στ. 599 αρμόδιον: ταιριαστό (πρβ. στ. 610).

στ. 606-607 Ο Ωκεανός περιβάλλει την ασπίδα, όπως περιβάλλει και τη γη, πάνω στην οποία ζουν οι άνθρωποι.

Και όλα τα όπλα ως έκαμε τα σήκωσε ο τεχνίτης
και του Αχιλλέως τα 'βαλεν εμπρός εις την μητέρα.
Και αυτή με τ' όπλα π' άστραφταν,

του Ηφαίστου δώρο, εχύθη **615**

ωσάν γεράκι απ' την κορφήν του χιονισμένου Ολύμπου.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Το κέντημα του μαντιλιού» του Κ. Κρυστάλλη

«Στην άκρη του γιαλού ξανθή κάθεται κόρη
κι ωριόπλουμο λευκό χρυσοκεντάει μαντήλι,
μαντήλι του γαμπρού, του γάμου της κανίσκι (= δώρο).

Τη θάλασσα κεντάει με τα νησιά της όλα,
κεντάει τον ουρανό με τα λαμπρά του αστέρια, **5**

τη γη με τα πολλά και τα ωραία λουλούδια,
κεντάει κι ένα βουνό ψηλό και μέγα·
το χάραμα γλυκά προβάλλει στην κορφή του
και βάφεται η κορφή και τ' ουρανού η λουρίδα
ροδόλευκη. Νερά καθάρια κι ασημένια **10**

τα διάπλατα πλευρά ξετρέχουν κι αυλακώνουν·
χιλιόχρονα, παλιά, βαθιά,
ισκιωμένα ορμάνια (= ρουμάνια, δάση)
κεντάει στες λαγκαδιές με πράσινο μετάξι.
Στους όχτους (= υψώματα), στα ριζά,

κοπάδια ασπρολογάνε
και φαίνονται βοσκοί και στ' όμορφο κεντίδι **15**
φλογέρες λες κι ακούς,

λες και γροικάς (= ακούς) τραγούδια,
βελάσματα βραχνά και ήχους
από τρουκάνια (= μεγάλα χάλκινα κουδούνια).

[...]

[...] Ολόουρα (= γύρω γύρω) από τον κάμφο **37**
πλήθος μικρά χωριά κεντάει, χωράφια αλλούθε

με ολόχρυσά σπαρτά, με θημωνιές
(= σωρός από θερισμένα στάχυα), με αλώνια.
Πράσινα αμπέλια αλλού με κίτρινα σταφύλια, **40**
κίτρινα σαν φλουριά, κι έμορφα κοπελλούδια
που μπαίνουν με πλεχτά καλάθια και τρυγάνε.
Γάμον αρχοντικό σ' ένα χωριό
πλουμίζει (= κεντάει, στολίζει)
με νύφην, με γαμπρό, με φλάμπουρα (= λάβαρα),
με ψίκι (= γαμήλια πομπή).

Δράκους αλλού κεντάει και
λάμιες (= τερατώδεις γυναικείες μορφές) και νεράιδες, **45**
κεντάει κι έναν γιαλό με ζαφειρένια πλάτια
στην άκρη του γιαλού την ίδια τη θωριά της
ολόφαντη ιστορεί από εμορφιάν και νιότη
και πλούτον και αρχοντιά, και στα λευκά της χέρια
ταργόχειρο κρατεί, τ' ωριόπλουμο μαντήλι, **50**
μαντήλι του γαμπρού, του γάμου της κανίσκι [...]

(Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β' Γυμνασίου,
ΟΕΔΒ 2001, σελ. 387-388)

2. Η ασπίδα του Ηρακλή

Στην Ασπίδα, ένα σύντομο επικό ποίημα που αποδίδεται στον Ησίοδο αλλά ανήκει στον 6ο π.Χ. αιώνα, περιγράφεται η μάχη του Ηρακλή με τον Κύκνο, το γιο του Άρη. Από το ποίημα αυτό προέρχονται τα παρακάτω αποσπάσματα (στ. 238-244, 248-257, 270-276 και 285-292), που αναφέρονται στην ασπίδα του Ηρακλή. Σε αντίθεση με την ασπίδα του Αχιλλέα, στην οποία ο ποιητής περιγράφει ποικίλες σκηνές από την καθημερινή ζωή, ο ποιητής της Ασπίδος προτιμά να εντυπωσιάσει. Γι' αυτό και στο ποίημά του πληθαίνουν οι αποτρόπαιες εικόνες και τα φοβερά όντα.

« Άντρες πολεμούσανε φορώντας τα πολεμικά τους άρματα, από τη μίαν αυτοί να σώσουν τον εαυτό τους, υπερασπίζοντας από τον όλεθρο την πόλη τους και τους γονιούς τους, κι από την άλλη εκείνοι θέλοντας την πόλη να κουρσέψουν. Πολλοί κείτονταν που έπεσαν, μα πιο πολλοί στη μάχη που 'χαν στήσει πολεμούσαν. Πάνω από τα χυτά στο χάλκωμα καλοχτισμένα καστροπύργια γοερά οι γυναίκες φώναζαν και σχίζανε τα μάγουλά τους – κι ήτανε σάμπως ζωντανές, δουλειά του ξακουστού Ηφαίστου [...]. Και οι σκοτεινές ανάμεσά τους Κήρες τ' άσπρα χτυπώντας δόντια τους, τρομάρα να τις βλέπεις, ζοφερές, αιματωμένες και φριχτές για τα κορμιά που επέφταν συνερίζαν κι όλες ορμούσανε να πιούνε μαύρο γαίμα. Κι όποιον πεσμένο πρωταρπάζανε, ή μόλις χτυπημένον που έπεφτε του μπήγαν στο κορμί τα νύχια τα μεγάλα τους, και του κατέβαινε στον Αδην η ψυχή, στον παγωμένο Τάρταρο. Κι όταν η ψυχή τους χόρταινε αίμα ανθρώπινο, ζωπίσω το κουφάρι ερίχνανε, και ξαναφέρνανε τη λύσσα τους στης μάχης μέσα την αντάρα. [...]

Κι ήτανε πλάι μια πόλη μ' όμορφο καστρί. Εφτά πόρτες χρυσές καλοπροσαρμοστές στα πανωπόρτια τη σφαλούσαν. Οι άντρες με γιορτάσια και χορούς γλεντούσανε. Πολλοί φέρνανε μ' άμαξα καλότροχη τη νύφη προς το σπίτι του γαμπρού κι ανέβαινε μακρύ-μακρύ του υμεναίου τραγούδι, ενώ απ' τις αναμμένες δάδες που κρατούσαν δούλες μια γλυκιά από μακριά χυνόταν λάμψη [...]. Άλλοι μπροστά στην πόλη καβάλα σ' άλογα γυμνάζονταν. Κι οι γεωργοί τη γη τη θεία σχίζανε, κι είχανε τους χιτώνες αναζώσει. Κι ήταν πολύς καρπός για θέρισμα παρέκει· άλλοι θερίζανε με κοφτερά δρεπάνια τα γερτά καλάμια με τ' αστάχια τα πυκνά – ήταν σα να 'βλεπες στ' αλήθεια τον καρπό της

Δήμητρας· κι άλλοι τα δέναν σε χερόβολα και τα 'ριχναν
στ' αλώνι· κι άλλοι τρυγούσανε σταφύλια [...]

(Ησίοδος, Ασπίς Ηρακλέους, μτφρ. Π. Λεκατσάς, εκδ.
Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1941)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

- 1.** Αφού εντοπίσετε τις σκηνές που απεικονίζονται πάνω στην ασπίδα του Αχιλλέα, να τις απαριθμήσετε δίνοντας έναν τίτλο σε καθεμιά, να τις περιγράψετε με λίγα λόγια και να δείξετε ότι στο επίκεντρο των περισσότερων σκηνών βρίσκεται ο πολιτισμένος άνθρωπος.
- 2.** Στην περιγραφή της ασπίδας και των άλλων όπλων ο ποιητής αναφέρεται συχνά στην τεχνική του Ήφαιστου. Αφού εντοπίσετε αυτά τα σημεία, να γράψετε τα συμπεράσματά σας σχετικά με το επίπεδο ανάπτυξης του υλικού πολιτισμού (τέχνη, τεχνική κτλ.) στην ομηρική εποχή.
- 3.** Στους στ. Σ 508-539 περιγράφεται ένας τυπικός πόλεμος της ηρωικής εποχής. Αφού προσδιορίσετε τις κύριες φάσεις του, να βρείτε ομοιότητες με τον ιλιαδικό πόλεμο και να δικαιολογήσετε τις παρατηρήσεις σας με στοιχεία από το κείμενο ή από τις ενότητες που έχετε διδαχθεί σε προηγούμενα μαθήματα.
- 4.** Μολονότι ο ποιητής για να παρουσιάσει όσα εικονίζονται πάνω στην ασπίδα χρησιμοποιεί την περιγραφή, οι εικόνες δεν είναι στατικές αλλά μοιάζουν με μικρές αφηγήσεις, δηλαδή στην περιγραφή υπάρχει κίνηση, δράση, ακούγονται ήχοι και αναφέρονται σκέψεις ή συναισθήματα των προσώπων που

απεικονίζονται. Μπορείτε να βρείτε ορισμένα τέτοια παραδείγματα;

5. Ποια θέση επιφυλάσσει για τον εαυτό του ο ποιητής και πώς προβάλλει την αξία του ως δημιουργού σε όλη τη διάρκεια της περιγραφής; Αφού θυμηθείτε και όσα μάθατε στην Οδύσσεια για τους αοιδούς, να συζητήσετε στην τάξη σχετικά με το έργο και την κοινωνική θέση αυτών των καλλιτεχνών στην ομηρική κοινωνία.

6. Να συγκρίνετε την ασπίδα του Αχιλλέα: α) με την ασπίδα του Ηρακλή και β) με το μαντίλι που κεντάει η κόρη στο ποίημα του Κ. Κρυστάλλη. Να βρείτε ομοιότητες ή διαφορές, τις οποίες να δικαιολογήσετε.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Η περιγραφή της ασπίδας του Αχιλλέα αποτελεί φανταστική «έκφραση». Αφού θυμηθείτε και συζητήσετε στην τάξη τι σημαίνει ο τεχνικός όρος «έκφραση», θα χωριστείτε σε ομάδες και θα ασχοληθείτε με τα ακόλουθα θέματα: α) Παραδείγματα «εκφράσεων» από την Οδύσσεια, την Ιλιάδα η άλλα κείμενα. β) Επίσκεψη σε κάποιο μουσείο και δημιουργία μικρού καταλόγου έργων τέχνης που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο «έκφρασης». γ) Δημιουργία της δικής σας «έκφρασης» για έναν χώρο, ένα τοπίο η ένα έργο τέχνης που σας εντυπωσίασε. δ) Παρουσίαση της ασπίδας του Αχιλλέα με έναν τρόπο καλλιτεχνικής έκφρασης που σας ταιριάζει (π.χ. ζωγραφική, μακέτα κτλ.). [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Τέχνη, Δημιουργία, Σύστημα, Μοτίβο]

2. Αφού σημειώσετε τους αστερισμούς που εικονίζονταν πάνω στην ασπίδα του Αχιλλέα και συζητήσετε για τη μυθολογική προέλευση των ονομάτων τους, να εργαστείτε σε ομάδες στα ακόλουθα θέματα: α) Σχηματική αναπαράσταση του ουράνιου θόλου και εντοπισμός της θέσης των αστερισμών αυτών. β) Ο ρόλος των αστερισμών αυτών και γενικότερα των αστέρων στην Οδύσσεια και την Ιλιάδα. γ) Η κίνηση των αστερισμών και η ζωή του ανθρώπου στην αρχαιότητα και σήμερα. δ) Η θέση των αστερισμών στο λαϊκό πολιτισμό με συγκεκριμένα παραδείγματα (π.χ. δημοτικά τραγούδια, έργα λαϊκής τέχνης κτλ.). [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Χρόνος, Φύση, Τέχνη, Επιστήμη]

ραψωδία Τ

Μήνιδος απόρρησις

(Ο Αχιλλέας αποκηρύσσει την οργή του)

Περιληπτική αναδιήγηση

Το ξημέρωμα της 27ης μέρας της Ιλιάδας (4η της μάχης) η Θέτιδα φέρνει τα ολοκαίνουρια όπλα στον Αχιλλέα, που θρηνεί ακόμη το νεκρό φίλο του. Η θεά στάζει αμβροσία και νέκταρ στα ρουθούνια του νεκρού, ώστε να μείνει αναλλοίωτος, και συμβουλεύει το γιο της να συγκαλέσει συνέλευση, να συμφιλιωθεί με τον Αγαμέμνονα και μετά να οπλιστεί για τη μάχη.

Ακολουθώντας τις υποδείξεις της, ο Αχιλλέας συγκαλεί την αγορά των Αχαιών και παίρνει πρώτος το λόγο· ο ήρωας αποκηρύσσει την οργή του και ζητάει από τον Αγαμέμνονα να παρατάξει αμέσως το στρατό, γιατί βιάζεται να εκδικηθεί. Ο αρχηγός του στρατού με

ύφος απολογητικό δηλώνει μετανιωμένος και έτοιμος να επανορθώσει, δίνοντας στον Πηλείδη τα δώρα που του υποσχέθηκε την προηγούμενη μέρα ο Οδυσσέας. Ο Αχιλλέας όμως βιάζεται· εκείνο που προέχει γι' αυτόν είναι η εκδίκηση. Τότε παρεμβαίνει ο Οδυσσέας, για να υποστηρίξει ότι πρέπει να γευματίσει πρώτα ο στρατός και ο Αγαμέμνονας να ικανοποιήσει ηθικά και υλικά τον Αχιλλέα. Ακολουθεί θυσία και όρκος του Αγαμέμνονα, ενώ ο Αχιλλέας υποχωρεί και δέχεται να γίνουν όλα με τάξη.

Μετά το τέλος της συνέλευσης, οι Μυρμιδόνες οδηγούν τη Βρισηίδα μαζί με όλα τα δώρα στη σκηνή του Αχιλλέα, όπου αυτή βλέπει το νεκρό Πάτροκλο και ξεσπάει σε μοιρολόι. Στο μεταξύ οι Αχαιοί ετοιμάζονται έχοντας και τον Αχιλλέα ανάμεσά τους. Ο ποιητής μάς παρουσιάζει με λεπτομέρειες την εμφάνιση του ήρωα, την καινούρια πανοπλία του και την ετοιμασία του αμαξιού του με ηνίοχο τον Αυτομέδοντα. Ο γιος του Πηλέα είναι πανέτοιμος να εκδικηθεί το θάνατο του φίλου του, αν και ξέρει ότι αυτό θα φέρει πιο κοντά και το δικό του τέλος. Του το θυμίζει άλλωστε με τρόπο «θαυμαστό» το άλογό του, ο Ξάνθος. Το όμορφο άλογο, με φωνή που του έδωσε η Ήρα, προφητεύει το θάνατο του ήρωα. Ο Αχιλλέας, ωστόσο, έχει πάρει την απόφαση του και ορμάει στη μάχη.

ραψωδία Τ 1-152

Η συμφιλίωση του Αχιλλέα με τον Αγαμέμνονα

- Μια ακόμη συνάντηση Αχιλλέα και Θέτιδας: ο ήρωας δέχεται από τη μητέρα του την καινούρια πανοπλία και συμβουλές
- Η απόρρησις της μήνιδος – Η συμφιλίωση
- Τη θέση του θυμού παίρνει η δίψα για εκδίκηση

«Ἦώς μὲν κροκόπεπλος ἀπ' Ὠκεανοῖο ῥοάων ὄρνυθ',
ἴν' ἀθανάτοισι φῶς φέροι ἠδὲ βροτοῖσιν· ἢ δ' ἔς
νῆας ἴκανε θεοῦ πάρα δῶρα φέρουσα.»

(Τ 1-3)

Εικόνα 33. Η Θέτιδα παραδίδει τα όπλα στον Αχιλλέα. Μελανόμορφος αμφορέας γύρω στο 525 π.Χ. Βοστώνη, Μουσείο Καλών Τεχνών (αντίγραφο).

Η Θέτιδα παραδίδει στον Αχιλλέα τη νέα πανοπλία του Ἄφηνε του Ωκεανού τα βάρη ἢ ροδισμένη Ἦώς να φέρει των Θεῶν το φως και των ανθρώπων· κι ἔφερ' ἢ Θέτις του θεοῦ τα δῶρ' αὐτά στα πλοία.

στ. 2 Ἦως: ἢ αὐγή. ἢ εμφάνιση τῆς Αὐγῆς στὴν ἀρχὴ τῆς ραψωδίας ὑπονοεῖ ἴσως τὴν ἀλλαγὴ στὴν ἐξέλιξη τῆς δράσης, ἀφοῦ σε λίγο ὁ Αχιλλέας θὰ εγκαταλείψει τὸ θυμὸ του.

στες ανοικτές λαβωματιές αισχρές βοηθήσουν μύγες **25**
και τα σκουλήκια γεννηθούν

και τον νεκρόν να φθείρουν,
αφού τον άφησε η ψυχή, και όλο σαπεί το σώμα».

Κι η ασημόποδη θεά σ' εκείνον αποκρίθη:

«Παιδί μου, αυτόν τον στοχασμόν

ποσώς μη βάλει ο νους σου.

Από τες μύγες, άγριες σπορές που κατατρώνουν **30**

τον σκοτωμένο μαχητήν, εγώ θα τον φυλάξω·

κι εάν σταθεί κειτόμενος, όσο να κλείσει ο χρόνος,
άβλαπτο και καλύτερο θα στέκεται το σώμα.

Κάλεσε ωστόσο εις σύνοδον των Αχαιών τους πρώτους
και βάλε κάτω τον θυμόν που έχεις στον Ατρείδη, **35**

κι ευθύς ρίξου στον πόλεμον και περιζώσου ανδρείαν».

Είπε και τον εγέμισεν ανδραγαθία και θάρρος

και στα ρουθούνια του νεκρού ρόδινο στάζει νέκταρ
και αμβροσίαν, άφθαρτο το σώμα να κρατήσει.

Ο Αχιλλέας συγκαλεί συνέλευση του στρατού **40**

Και παίρνει την ακρογιαλιάν ο θεΐος Αχιλλέας

και με κραυγή τρομακτική σηκώνει τους Αργείους.

Και αυτοί που πάντοτ' έμεναν

στην περιοχή των πλοίων,

και όσοι τα πλοία κυβερνούν και στρέφουν το πηδάλι,

οι οικονόμοι, οι μοιρασταί του σίτου, ετρέξαν όλοι

στ. 29 ποσώς: καθόλου.

στ. 38-39 νέκταρ και αμβροσίαν: όπως και στην περίπτωση του Σαρπηδόνα (Π 670), το νέκταρ και η αμβροσία χρησιμοποιούνται εδώ ως μύρα που προφυλάσσουν τον νεκρό από τη σήψη.

στ. 42 κ.εξ. Η πάνδημη συμμετοχή (πρβ. στ. 54), ακόμη και των μη μάχιμων, τονίζει τη μεγάλη σημασία αυτής της συνόδου.

στην σύνοδον που εφάνηκε και πάλιν ο Πηλείδης 45
που τόσον έλειπε καιρόν απ' τον σκληρόν αγώνα.
Με χωλό πόδι εβάδιζαν του Άρη δυο βλαστάρια,
Τυδείδης ο ανδράγαθος και ο θείος Οδυσσέας,
και ακούμπαν στα κοντάρια τους, ως ήσαν λαβωμένοι,
και της συνόδου εκάθισαν

στες έδρες που 'ναι οι πρώτες. 50

Κατόπιν ήλθεν ύστερος ο μέγας Αγαμέμνων,
είχε κι εκείνος λάβωμα που στον σκληρόν αγώνα
με κονταριά τού άνοιξεν ο Αντηνορίδης Κόων
και ως όλοι ομού συνάχθηκαν οι Αχαιοί, σηκώθη
στη μέση τους και ομίλησεν ο θείος Αχιλλέας: 55

Η συμφιλίωση: Ο λόγος του Αχιλλέα

«Ατρείδη, τάχα ωφέλησεν εκείνο εμάς τους δύο,
εσέ, κι εμέν' ότ' άναψε φαρμακερή διχόνοια
τα σωθικά μας και ο θυμός, εξ αφορμής της κόρης;
Να 'χε την σβήσ' η Άρτεμις με βέλος την ημέρα
που επόρθησα την Λυρνησσόν, και δούλη την επήρα· 60
τότε δεν θα εδάγκαναν τόσοι Αχαιοί το χώμα
κάτω απ' τες λόγχες των εχθρών,

κι ήτ' ο θυμός μου αιτία.

Ο Έκτωρ απ' την έχθρα μας εκέρδισε και οι Τρώες,
αλλ' οι Αχαιοί πολύν καιρόν θαρρώ θα την θυμούνται.
Αλλ' ό,τι εγίνη αφήνομεν, αν και μας έχει πλήξει 65
και πρέπει να δαμάσομεν στα στήθη την ψυχή μας.

στ. 47 με χωλό πόδι: κουτσαίνοντας. Ο Διομήδης πληγώθηκε από τον Πάρη (Λ 375 κ.εξ.), ο Οδυσσέας από τον Σώκο (Λ 434 κ.εξ.) και ο Αγαμέμνονας από τον Κόωνα (Λ 251 κ.εξ.).

στ. 61 δεν θα εδάγκαναν τόσοι Αχαιοί το χώμα: δε θα πέθαιναν τόσοι Αχαιοί.

Παύω εγώ τώρα την χολήν ότι προσώς δεν πρέπει
θυμόν να τρέφω αιώνιον συ μην αργείς ωστόσο
στον πόλεμον τους Αχαιοούς αμέσως να σηκώσεις·
ότι τους Τρώας άντικρυ θα δοκιμάσω αν θέλουν
να ξενυχτούν στα πλοία μας· 70

θαρρώ που όσοι προφθάσουν
να φύγουν απ' τη λόγχη μου και απ' τον δεινόν αγώνα
πολλή χαρά θενά αισθανθούν τα γόνατα να κλίνουν».·
Είπεν αυτά κι εχάρηκαν οι Αχαιοί γενναίοι
που άφησε ο μεγαλόψυχος Πηλείδης το θυμό του. 75

Ο λόγος του Αγαμέμνονα

Και προς αυτούς ομίλησεν ο μέγας Αγαμέμνων
εκείθεν όπου εκάθονταν, χωρίς να προχωρήσει:
«Ήρωες φίλοι Δαναοί, θεράπροντες του Άρη,
ν' ακούετ' ανεμπόδιστος όποιος τον λόγον έχει
η τάξις θέλει· κι έμπειρον η διακοπή πειράζει·
να ειπεί, ν' ακούσει ποιος μπορεί 80

στον θόρυβον που κάνουν
τα πλήθη; Και ψηλόφωνος δειλιάζει δικηγόρος.
Εισ τον Πηλείδην τώρα εγώ θα εξηγηθώ κι οι άλλοι
Αργείοι κείνο οπού θα ειπώ καλά νοήσετ' όλοι.

στ. 73 τα γόνατα να κλίνουν: να ξαπλώσουν για να
ξεκουραστούν.

στ. 77 εκείθεν όπου εκάθονταν: ο Αγαμέμνονας μιλάει
από τη θέση του, χωρίς να προχωρήσει στο κέντρο της
συνέλευσης, στο βήμα, ίσως επειδή τον πονούσε το
τραύμα του.

στ. 80 κι έμπειρον η διακοπή πειράξει: ακόμη κι έναν
έμπειρο ρήτορα είναι δυσάρεστο να τον διακόπτουμε,
όταν μιλάει.

στ. 82 ψηλόφωνος δικηγόρος: ρήτορας με δυνατή
φωνή.

Πολλές φορές οι Αχαιοί μ' ονειδίσαν για τούτο, 85
αλλ' αίτιος δεν είμ' εγώ· αλλά είναι ο Ζεус κι η Μοίρα
και η νυκτοπλάνητη Ερινύς, που την αγρίαν Άτην
τότε μέσα στη σύνοδον εβάλαν εις τον νουν μου,
και του Αχιλλέως πήρα εγώ ο ίδιος το βραβείον.
Και τι θα έκανα; Ο θεός τα πάντα κατορθώνει. 90
Σεβαστή κόρη του Διός η Άτ' η ολεθρία
κατάρατη αερόποδη, το χώμα δεν εγγίζει
ανάερ' από τες κεφαλές γυρίζει των ανθρώπων
για να τους βλάψει, και άσφαλτα
έν' απ' τους δυο τους δένει·
τον Δί' ακόμη έβλαψε, που υπέρτατον τον λέγουν 95
και οι θνητοί και οι αθάνατοι· όμως και αυτόν η Ήρα
απάτησε, αν και αδύνατη, με δόλον την ημέραν
εκείνην, οπού έμελλε στην πυργωμένη Θήβην
του Ηρακλή την δύναμιν η Αλκμήνη να γεννήσει.
Ότ' είπε αυτός καυχώμενος στους αθανάτους όλους: 100

στ. 87 η νυκτοπλάνητη Ερινύς: η θεά που τιμωρεί τους άδικους. Επειδή ήταν θεά του Κάτω κόσμου χαρακτηρίζεται εδώ νυκτοπλάνητη (= που περπατάει στα σκοτεινά). Ο Αγαμέμνονας αποδίδει τη συμπεριφορά του σε υπερφυσικές δυνάμεις: στον Δία, στη Μοίρα και στην Άτη.

στ. 91 η Άτ' η ολεθρία: η Άτη, την οποία περιγράφει αλληγορικά εδώ ο ποιητής, ήταν κόρη του Δία και ασκούσε τη δύναμη της ακόμη και εναντίον του. Πρόκειται για την παραφορά και την τύφλωση του νου που στέλνει η θεία δίκη, όταν θέλει να τιμωρήσει κάποιον. Τις συμφορές που προκαλούσε μπορούσαν να τις επανορθώσουν μόνο οι Λιτές (= ικεσίες), πρβ. *I* 504 κ.εξ.

στ. 98 πυργωμένη: που την περικλείουν τείχη.

“Σεις όλοι αθάνατοι θεοί, θεές και σεις, ακούτε ό,τι στα στήθη μου η ψυχή να ειπώ παρακινεί με· θα φέρει σήμερα στο φως η ωδινοφόρα Ειλείθια άνδρα που γύρω των λαών θα βασιλεύσει όλων κατάγεται απ’ το αίμα μου και από την γενεάν μου”. **105**

Κι η Ήρα του ’πε η σεβαστή με δόλον εις τον νουν της: “Θα φανείς ψεύτης, δεν θα ιδείς ο λόγος σου να γίνει. Κι όρκον, Ολύμπιε, δυνατόν, αν θέλεις όμοσέ μου που όλων τριγύρω των λαών θα βασιλεύσει εκείνος που μες στα πόδια γυναικός την σήμεραν θα πέσει **110** που να ’ναι από το αίμα σου και από την γενεάν σου”.

Είπε και δεν ενόησεν ο Ζευς ποσώς τον δόλον, και όρκον μέγαν όμοσε, και αυτό κακό τού εγίνη.

Κι η Ήρ’ από την κορυφήν

του Ολύμπου εχύθη στ’ Άργος το Αχαϊκόν, που εγνώριζεν εκεί του Περσηιάδου **115** Σθενέλου την ασύγκριτην γυναίκα, οπού βαστούσε μες στην γαστέρα της παιδί κι εμέτρα επτά φεγγάρια· και αν και λειπόμηνον, στο φως τον έβγαλεν η Ήρα και της Αλκμήνης κράτησε τη γέννα και τους πόνους κι η ίδια το ’πε του Διός: “Πατέρ’ αστραποφόρε, **120**

στ. 103 η ωδινοφόρα Ειλείθια: η θεά της γέννας που έδινε τις ωδίνες, δηλαδή τους πόνους του τοκετού.

στ. 115-116 του Περσηιάδου Σθενέλου: στην Αργολίδα, πριν από τον Ατρέα την εξουσία είχε η γενιά του Περσέα, του οποίου γιος ήταν ο Σθένελος (αυτός δεν είχε καμιά σχέση με τον Σθένελο το γιο του Καπανέα και σύντροφο του Διομήδη).

στ. 117 εμέτρα επτά φεγγάρια: ήταν επτά μηνών έγκυος.

στ. 119 της Αλκμήνης τη γέννα: τη γέννηση του Ηρακλή.

άκουσε κάτι· πρόωρα άνδρας λαμπρός γεννήθη
ο Ευρυσθεύς, που βασιλεύς θα είναι των Αργείων,
πατέρας του είναι ο Σθένελος και πάππος ο Περσέας,
γένος σου· και του στέκεσαι το σκήπτρο των Αργείων”.
Είπε· στα σπλάχνα του Διός δριμύς εμπήκε πόνος. **125**
Την Άτην άρπαξεν ευθύς απ’ τες λαμπρές πλεξίδες
με την χολήν εις την καρδιά και όμοσε μέγαν όρκον:
“Ποτέ στ’ αστέρια τ’ ουρανού

και στες κορφές του Ολύμπου
η Άτη, όλεθρος κοινός, στο εξής να μην πατήσει”.
Είπε και με το χέρι του την πέταξε από τ’ άστρα **130**
σφενδονιστικά κι έφθασε αυτή

στους τόπους των ανθρώπων.
Πάντοτ’ εστέναζε απ’ αυτήν όταν τον ποθητόν του
εβασανίζαν οι απρεπείς αγώνες του Ευρυσθέως.
Ομοίως κι εγώ πάντοτε όταν ο μέγας Έκτωρ
ακράτητος εθέριζε στες πρύμνες τους Αργείους, **135**
η Άτη, που μ’ ετύφλωσε δεν έβγαινε απ’ τον νου μου.
Κι εάν τότε’ ετυφλώθηκα και ο Ζευς τον νου μου επήρε,
να το διορθώσω θέλω εγώ με ξαγοράν πλουσίαν·
αλλά σήκω στον πόλεμον και σήκωσε τα πλήθη.
Και όλα τα δώρα είν’ έτοιμα,

κείνα που στη σκηνή σου **140**
εχθές που ήλθε σου ’ταξεν ο θείος Οδυσσέας·
και, αν θέλεις, στάσου, κράτησε
της μάχης την ορμή σου,
τα δώρα οι θεράποντες απ’ το δικό μου πλοίον
θενά σου φέρουν για να ιδείς που εξαίσια θα τα δώσω».

Ο Αχιλλέας βιάζεται να μπει στη μάχη

Και ο πτεροπόδης Αχιλλεύς σ’ εκείνον αποκρίθη: **145**
«Τα δώρα είναι στο χέρι σου να δώσεις, ως αρμόζει,

στ. 140-141 Βλ. I 121 κ.εξ.

ή να κρατήσεις· τώρα εμείς στην μάχην ας χυθούμε·
δεν πρέπει εδώ να τρίβομε με λόγια τον καιρό μας·
το μέγα έργον άπρακτον ακόμη μένει οπίσω·
και όπως και πάλι πρόμαχον θα ιδείτε τον Πηλείδην **150**
να κόβει με τη λόγχη του τες φάλαγγες των Τρώων·
μ' αυτό στον νουν ανδράγαθα καθείς ας πολεμήσει».

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Η Άτη (Τύφλωση) και οι Παρακλήσεις (Λιτές)

Ο Φοίνικας, δάσκαλος του Αχιλλέα, προσπαθεί να πείσει τον ήρωα να αποκηρύξει την οργή του και να δεχτεί τα δώρα και τη συγγνώμη του Αγαμέμνονα:

«Γιατί 'ναι κόρες κι οι Παράκλησες
του Δία του τρισμεγάλου,
κουτσές, με αλήθωρα τα μάτια τους,
με μούτρα ζαρωμένα,
και πολεμούν να φτάσουν τρέχοντας
ξοπίσω από την Τύφλα.
Μα η Τύφλα, δυνατή, με ολόγερα ποδάρια,
τρέχει απ' όλες
πολύ πιο μπρος στη γης αλάκερη,
και στους θνητούς προφταίνει
κακό να κάνει, κι οι Παράκλησες
ξοπίσω τους γιατρεύουν.
Κι όποιος του Δία τις κόρες σέβεται,
μπροστά του ως καταφτάνουν,
έχει απ' αυτές μεγάλο τ' όφελος
κι ακούνε τις ευκές του.

στ. 149 το μέγα έργον: η εκδίκηση για το θάνατο του Πάτροκλου, ο φόνος δηλαδή του Έκτορα.

Μα ο που τις διώξει πεισματώνοντας
και τις παραψηφίσει,
πάνε στο γιο του Κρόνου τρέχοντας,
στο Δία, παρακαλώντας
τη συφορά να στείλει πίσω του,
να πάθει, να πλερώσει».

(Ιλιάδα I 502-512,
μτφρ. Ν.Κ. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής, ΟΕΔΒ 1983)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

- 1.** Στο έπος συναντάμε συχνά το στοιχείο του «θαυμαστού», αυτού δηλαδή που συμβαίνει «καθ' υπέρβασιν» της φυσικής τάξης και των φυσικών νόμων. Να επισημάνετε το στοιχείο του «θαυμαστού» στους στ. 1-39 και να το περιγράψετε με λίγα λόγια.
- 2.** Ποιες είναι οι υποδείξεις της Θέτιδας προς το γιο της (στ. 29-36); Να επισημάνετε στη συνέχεια της ενότητας (στ. 40-153) τους στίχους στους οποίους ο Αχιλλέας υλοποιεί τις εντολές της μητέρας του.
- 3.** Να συγκρίνετε την εικόνα του Αγαμέμνονα και του Αχιλλέα όπως παρουσιάζονται και οι δύο στην πρώτη συνέλευση των Αχαιών (Α 56 κ.εξ.) με την εικόνα τους στην παρούσα (Τ 54 κ.εξ.). Να σημειώσετε τις ομοιότητες και να δικαιολογήσετε τις διαφορές.
- 4.** Ο Αγαμέμνονας για να δικαιολογηθεί αποδίδει τη συμπεριφορά του στην Άτη και αναφέρει ένα ανάλογο πάθημα του ίδιου του Δία.
Να διηγηθείτε με λίγα λόγια το πάθημα του θεού και να σημειώσετε τις αντιστοιχίες που παρατηρείτε με την περίπτωση του Αγαμέμνονα.

5. Λαμβάνοντας υπόψη σας τα κριτήρια που χρησιμοποιούμε για να ηθογραφήσουμε ένα πρόσωπο (βλ. παραπάνω, σελ. 54), να ηθογραφήσετε τον Αχιλλέα: α) από τη συμπεριφορά του απέναντι στο νεκρό φίλο του, β) από τα λόγια και τη στάση του απέναντι στη μητέρα του και γ) από τους λόγους του στη συνέλευση των Αχαιών. Να στηρίζετε τις απόψεις σας με στοιχεία από το κείμενο της ενότητας (στ. 1-152).

6. Ο ομηρικός άνθρωπος, για να δικαιολογήσει την ανάρμοστη συμπεριφορά του, αποδίδει κάποιες άσχημες πράξεις του στην Άτη, στην τύφλωση δηλαδή του νου που παρασύρει τον άνθρωπο να πει λόγια που δε θα έλεγε, να κάνει πράξεις που δε θα έκανε, αν ήταν κύριος του εαυτού του. α) Αφού διαβάσετε τους στ. 91-94 της ενότητας και I 502-512 (βλ. Παράλληλο κείμενο), να δώσετε τα κύρια χαρακτηριστικά της Τύφλωσης (Άτης) και να προσδιορίσετε τη σχέση της με τις Παρακλήσεις (Λιτές). β) Καταφεύγοντας ο ομηρικός άνθρωπος στην Άτη για να δικαιολογήσει την άσχημη συμπεριφορά του, απαλλάσσεται από την ευθύνη των ενεργειών του; Να αιτιολογήσετε τις σκέψεις σας με στοιχεία από το κείμενο.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αφού χωριστείτε σε τέσσερις ομάδες, φανταστείτε ότι είστε παρόντες στη συνέλευση των Αχαιών και ότι παίρνετε το λόγο μετά τον Αχιλλέα και τον Αγαμέμνονα. Η πρώτη ομάδα θα ασκήσει κριτική στον Αγαμέμνονα επιμένοντας στο απολογητικό ύφος του λόγου του και προσπαθώντας να δείξει ότι δεν έχει πειστεί για την ειλικρίνειά του, ενώ η δεύτερη ομάδα θα κάνει το ίδιο

προς τον Αχιλλέα, κάνοντας αναφορά σε αποφάσεις και ενέργειες του ήρωα από την πρώτη κιόλας συνέλευση των Αχαιών στην Α ραψωδία μέχρι τώρα. Οι δύο άλλες ομάδες θα στηρίζετε τους λόγους, τις αποφάσεις και τις ενέργειες του Αχιλλέα και του Αγαμέμνονα αντίστοιχα, προσθέτοντας και άλλα επιχειρήματα, ώστε οι λόγοι τους να γίνουν πιο πειστικοί.

ραψωδία Υ

Θεομαχία

(Συμμετοχή των θεών στη μάχη)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο ποιητής καθυστερεί την τελική σύγκρουση του Αχιλλέα με τον Έκτορα, για να προκαλέσει περισσότερο το ενδιαφέρον μας και να δείξει και άλλες πλευρές του πολέμου. Με τους πρώτους στίχους της ραψωδίας μάς μεταφέρει στον Όλυμπο σε μια νέα, την τρίτη, συνέλευση των θεών (πότε έγιναν οι δύο προηγούμενες και ποια ήταν τα θέματά τους;). Ο Δίας αίρει την απαγόρευση που είχε επιβάλει στους άλλους θεούς και τους επιτρέπει να πάρουν μέρος στη μάχη (θεομαχία). Οι θεοί χωρίζονται και κατεβαίνουν στο πεδίο της μάχης, άλλοι στο πλευρό των Αχαιών και άλλοι με το μέρος των Τρώων. Ο Αχιλλέας επιθυμεί να χτυπηθεί με τον Έκτορα, αλλά ο Απόλλωνας θα σπρώξει προς το μέρος του τον Αινεία. Προτού αρχίσουν να μονομαχούν οι δύο ήρωες, σύμφωνα πάντα με την ομηρική τακτική, συζητούν μεταξύ τους, αυτοεπαινούνται και αναφέρονται στην καταγωγή τους. Ακολουθεί η σύγκρουση, αλλά την κρίσιμη στιγμή, ενώ ο Αινείας βρίσκεται σε

δεινή θέση, επεμβαίνει ο Ποσειδώνας και τον σώζει. Ακολουθεί φοβερή σύγκρουση ανάμεσα στους δύο στρατούς, με πρωταγωνιστή τον οργισμένο Αχιλλέα, που σκοτώνει αρκετούς Τρώες. Έρχεται μάλιστα αντιμέτωπος με τον ίδιο τον Έκτορα, αλλά, τη στιγμή που ετοιμάζεται να τον κτυπήσει, επεμβαίνει ο Φοίβος και τον αρπάζει σκεπάζοντάς τον ταυτόχρονα με ομίχλη. Η σύγκρουση που περιμένουμε αναβάλλεται για μια άλλη φορά. Η ραψωδία τελειώνει με το μανιασμένο Αχιλλέα να κυνηγά πάνω στο άρμα του τους Τρώες και να σκορπά το θάνατο σε όλο τον κάμπο.

ραψωδία Φ

Μάχη παραποτάμιος

(Μάχη στις όχθες του ποταμού Σκάμανδρου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Η μάχη εξακολουθεί και πολλοί Τρώες πέφτουν νεκροί από το σπαθί του Αχιλλέα. Ανάμεσα στα θύματά του είναι ο γιος του Πρίαμου Λυκάονας και ο Αστεροπαίος, εγγονός του ποταμού Αξιού. Ο Σκάμανδρος παραπονιέται ότι έχει γεμίσει νεκρούς και δεν μπορεί να κυλήσει τα νερά του, αλλά ο Αχιλλέας του απαντά περιφρονητικά. Τότε ο ποταμός φουσκώνει τα νερά του και ορμά να τον πνίξει. Ο ήρωας σώζεται με την παρέμβαση της Αθηνάς και του Ποσειδώνα, αλλά ο Σκάμανδρος ζητάει τη συνδρομή του ποταμού Σιμόεντα· τα δυο ποτάμια πλημμυρίζουν τον κάμπο και ο Πηλείδης κινδυνεύει και πάλι. Ο Ήφαιστος όμως, ύστερα από παράκληση της Ήρας, ανάβει πελώρια φλόγα, καίει τα δέντρα στις όχθες του Σκάμανδρου και δαμάζει τον ποταμό. Για λίγο ο ποιητής μάς παρουσιάζει

ζει τους θεούς να μάχονται, άλλοι με το μέρος των Αχαιών και άλλοι με το μέρος των Τρώων. Μετά τη θεομαχία, που έχει μάλλον κωμικό χαρακτήρα, ο ποιητής επιστρέφει στον Αχιλλέα, ο οποίος έχει φτάσει κιόλας μπροστά στις πύλες της Τροίας. Σ' αυτή την κρίσιμη στιγμή ο Απόλλωνας εμψυχώνει τον ανδρείο Αγήνορα να σταθεί να αντιμετωπίσει τον ήρωα. Ο αγώνας όμως είναι άνισος και, τη στιγμή που ο Αχιλλέας ετοιμάζεται να σκοτώσει τον Τρώα, ο Φοίβος παίρνει τη μορφή του Αγήνορα και τρέχει προς τον ποταμό. Ο Αχιλλέας παραπλανιέται και τον κυνηγά. Έτσι οι Τρώες βρίσκουν την ευκαιρία να μπουν στην πόλη. Ο ποιητής μ' αυτό τον τρόπο αδειάζει την πεδιάδα· σε λίγο θα αναμετρηθούν εκεί ο Αχιλλέας με τον Έκτορα.

ραψωδία Χ

“Έκτορος ἀναίρεσις

(Ο θάνατος του Έκτορα)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ενώ όλοι οι Τρώες, φοβισμένοι, έχουν καταφύγει μέσα στα τείχη της πόλης, ο Έκτορας μένει έξω να αντιμετωπίσει τον Αχιλλέα. Μάταια ο Πρίαμος και η Εκάβη τον εξορκίζουν με θρήνους ψηλά από τα τείχη να μπει στην πόλη και να μη θελήσει να αναμετρηθεί με τον Πηλείδη. Με μελανά χρώματα ζωγραφίζει ο γέρος πατέρας το τέλος της Τροίας και το δικό του, όταν δε θα υπάρχει πια ο Έκτορας, για να τους προστατέψει. Μπροστά σε μια τέτοια μοίρα θα μπορούσε ο Έκτορας να κάνει κάποιες σκέψεις υποχώρησης, να υποταχθεί στον Αχιλλέα, αλλά τις αποδιώχνει αμέσως ως ανάρμοστες

και μένει να τον αντιμετωπίσει. Στον ερχομό του Αχιλλέα όμως ο Έκτορας τρόμαξε και, παρά την απόφαση του, δεν άντεξε και το 'βαλε στα πόδια. Πίσω του χύνεται ο Αχιλλέας, όπως πέφτει το γεράκι πίσω από το περιστέρι.

Στο τέταρτο γύρισμα ο Δίας ζύγισε τη μοίρα των δύο ηρώων (ψυχοστασία) και η ζυγαριά της μοίρας έγειρε προς το μέρος του Έκτορα. Ο θάνατος του πλέον ήταν αποφασισμένος· ο Απόλλωνας τον εγκαταλείπει και η Αθηνά σπεύδει να βοηθήσει τον Αχιλλέα. Η θεά παίρνει τη μορφή του Τρώα Διήφοβου και παρακινεί τον Έκτορα να αντιμετωπίσουν μαζί τον Αχιλλέα. Ο Έκτορας, που δεν έχει αντιληφθεί την απάτη, αποφασίζει να πολεμήσει τον αντίπαλό του· του ζητάει μόνο να ορκιστούν πως ο νικητής δε θα ντροπιάσει τον νεκρό του ηττημένου, αλλά ο Αχιλλέας αρνείται κατηγορηματικά. Η μονομαχία αρχίζει και ο Αχιλλέας ψάχνει να βρει πού να χτυπήσει τον αντίπαλο του, ο οποίος φορούσε τη θεική πανοπλία που είχε πάρει από τον Πάτροκλο. Τελικά τον σημάδεψε σε κάποιο ακάλυπτο σημείο του λαιμού. Ο Έκτορας πέφτει και παρακαλεί να μην τον αφήσει άταφο, αλλά να δώσει το σώμα του με πλούσια εξαγορά στους δικούς του. Ο Αχιλλέας απορρίπτει οποιαδήποτε υπόσχεση και ο Έκτορας τού προφητεύει το δικό του τέλος: μπροστά στις Σκαιές πύλες θα τον χτυπήσει ο Αλέξανδρος (Πάρης) και ο Απόλλωνας. Ο Αχιλλέας δεν πτοείται· το ξέρει άλλωστε ότι το τέλος του είναι κοντά, γι' αυτό απαντά με μια δόση μελαγχολίας στο νεκρό πια Έκτορα ότι, όποτε ορίσει ο Δίας την ώρα του θανάτου του, καλώς να έρθει.

Στη συνέχεια ο Αχιλλέας μέσα στο θρίαμβό του κατοποιεί το νεκρό σώμα του Έκτορα. Αφού τον γυμνώσει από την πανοπλία του, τον δένει πίσω από το άρμα του και τον σέρνει γυμνό στα χώματα. Το θέαμα

αυτό προκαλεί απέραντο θρήνο στους γονείς του νεκρού και στη γυναίκα του την Ανδρομάχη, η οποία μόλις έχει φτάσει στα τείχη και αντικρίζει το φριχτό θέαμα.

Εικόνα 34. Ο Δίας ζυγίζει τη μοίρα των δυο ηρώων (ψυχοστασία). Χαλκογραφία του 1869 (αντίγραφο).

ραψωδία Χ 247-394

Η μονομαχία Έκτορα και Αχιλλέα

- Η ηρωική απόφαση του Έκτορα
- Η πιο κρίσιμη σύγκρουση του έπους
- Ο θάνατος του Έκτορα

Εικόνα 35. Σύγκρουση Αχιλλέα και Έκτορα. Ερυθρόμορφη υδρία, γύρω στο 490 π.Χ. Ρώμη, Μουσείο Βατικανού (αντίγραφο).

Ο Έκτορας αποφασίζει να αντιμετωπίσει τον Αχιλλέα – α΄ φάση της μονομαχίας

Είπε η θεά και δίβουλα ξεκίνησε αυτή πρώτη,
και όταν αυτοί προχώρησαν κι ευρέθησαν αντίκρου,
ο Έκτωρ πρωτομίλησεν: «Εμπρός σου δεν θα φύγω,
Πηλείδη, πλέον ως προτού,

που ολόγυρα εις τα τείχη 250

τρεις μ' εκυνήγησες φορές,

και αντίκρου εις την ορμήν σου

να μείνω δεν ετόλμησα· τώρα η ψυχή μου θέλει
αντίμαχα να σου στηθώ· θα πέσεις ή θα πέσω.

Και πρώτ' ας συμφωνήσουμε και μάρτυρες μεγάλοι
θα 'ναι οι θεοί και έφοροι στο λόγο που θα ειπούμε. 255

Άπρεπα εγώ το σώμα σου δεν θα χαλάσω, αν ίσως
μου δώσει ο Δίας δύναμιν και την ζωήν σου πάρω·
γυμνόν απ' τ' άρματα λαμπρά το σώμα σου, ω Πηλείδη,
θα δώσω εγώ των Αχαιών· όμοια και συ να πράξεις».

Μ' άγριο βλέμμ' απάντησεν ο γρήγορος Πηλείδης: 260
«Μη μου προφέρεις σύμβασες, ω Έκτορ μισητέ μου,

στ. 247 δίβουλα... πρώτη: η Αθηνά ξεκινάει πρώτη
παίζοντας διπλό παιχνίδι, αφού με υστεροβουλία
ενθαρρύνει τον Αχιλλέα, αλλά και εξαπατά τον Έκτορα
ότι φροντίζει γι' αυτόν.

στ. 253 αντίμαχα να σου στηθώ: να σταθώ και να σε
αντιμετωπίσω. Ο Έκτορας κερδίζει τη συμπάθεια του
ακροατή, που ξέρει την τραγική του θέση.

στ. 255 έφοροι: επόπτες.

στ. 256-259 Ο Έκτορας προτείνει να συμφωνήσουν ό,τι
είχε ζητήσει και στη μονομαχία με τον Αίαντα (Η 75
κ.εξ.): να αντιμετωπιστεί με σεβασμό το νεκρό σώμα
του ηττημένου και να παραδοθεί ακέραιο στους δικούς
του, αφού ο νικητής του αφαιρέσει μόνο την πανοπλία.

λεοντάρια και άνθρωποι ποτέ δεν όμοσαν ειρήνην,
λύκοι και αρνιά δεν γίνεται ποτέ να ομογνωμήσουν,
αλλ' έχθραν έχουν άσπονδην κακήν ανάμεσόν τους.
Τόσο κι εγώ δεν δύναμαι ποτέ να σ' αγαπήσω, **265**
και όρκους δεν θα ομόσομε πριν ένας απ' τους δύο
χορτάσει με το αίμα του τον ανδρειωμένον Άρην.
Κάθε αρετήν πολεμικήν να θυμηθείς είν' ώρα,
καλός να δείξεις λοχιστής και μαχητής ανδρείος·
αποφυγήν δεν έχεις πλια,

στην λόγχην μου αποκάτω **270**
θα σε δαμάσ' η Αθηνά· και θα πλερώσεις όλον
τον πόνον των συντρόφων μου

που η λόγχη σου έχει σφάζει».

Είπε και το μακρόσκιον ζετίναξε κοντάρι.
Καθώς το είδε εκάθισε να το ξεφύγει ο Έκτωρ,
κι επέταξε απ' επάνω του το χάλκινο κοντάρι **275**
και αυτού στυλώθη μες στην γην κι η Αθηνά το παίρνει
και από τον Έκτορα κρυφά το δίδει του Αχιλλέως.

Ο Έκτωρ τότε ομίλησε στον άψογον Πηλείδην:
«Δεν πέτυχες, ισόθεε Πηλείδη, μήτε ο Δίας
σου είπε ακόμα, ως έλεγες, το πότε θ' αποθάνω. **280**

Αλλ' έχεις λόγια στρογγυλά και κλεφτολόγος είσαι,
να με δειλιάσεις, στην ψυχήν το θάρρος να νεκρώσεις.
Δεν φεύγω εγώ, την λόγχην σου

στες πλάτες να μου εμπήξεις,
αλλά στο στήθος, που άντικρυς προβάλλω, πέρασέ την,
αν τούτο θέλησε ο θεός· ωστόσο απ' την δικήν μου **285**

φυλάξου, κι είθε ολόβολη στα σπλάχνα σου να φθάσει·
στους Τρώας ελαφρότερον θα κάμει τον αγώνα
ο θάνατος σου, ότι σ' εσέ την συμφορά τους βλέπουν».

Είπε και το μακρόσκιον ζετίναξε κοντάρι
και του Πηλείδη επέτυχε στην μέσην την ασπίδα. **290**

στ. 281 στρογγυλά: πειστικά· κλεφτολόγος: πονηρός.

Αλλά τινάχθηκε μακράν απ' την ασπίδα εκείνο.
Χαμένο είδε τ' ακόντι του ο Έκτωρ κι εχολώθη,
κατηφιασμένος έμεινε, που άλλην δεν είχε λόγχην.
Κι έσυρε δυνατήν φωνήν να ειπεί του Δηιφόβου
κοντάρι να του φέρει ευθύς, κι αυτός εκεί δεν ήταν. 295

**Ο Έκτορας συνειδητοποιεί τη μοίρα του
– β' φάση της μονομαχίας**

Και ο Έκτωρ το εννόησε στο πνεύμα του και είπτε:
«Το βλέπω, οϊμένα, που οι θεοί μ' εκάλεσαν στον Άδην·
τον ήρωα Δηίφοβον επίστευα κοντά μου
κι είναι στο τείχος· η Αθηνά μ' ετύφλωσε με δόλον.
Θάνατος τώρα μ' εύρηκε κακός, μακράν δεν είναι. 300

Αχ! τούτο ηθέλαν απ' αρχής ο Ζευς και ο μακροβόλος
υιός του, αυτοί που πρόθυμα με προστατεύαν πρώτα.
Και η μοίρα τώρα μ' έπιασεν. Αλλά χωρίς αγώνα
άδοξα δεν θα πέσω εγώ και πρώτα κάτι μέγα
θα πράξω και όσοι γεννηθούν

κατόπιν να το μάθουν» 305

Είπεν αυτά κι έσυρ' ευθύς ακονημένο ξίφος
που στο μηρί του εκρέμουνταν και δυνατό και μέγα,
μαζώχθη και ωσάν αετός εχύθ' υψηλοπέτης
που στην πεδιάδα χύνεται μέσ' από μαύρα νέφη
λαγόν ν' αρπάξει άνανδρον ή τρυφεράν αρνάδα· 310
τόσο και ο Έκτωρ όρμησε τινάζοντας το ξίφος.

«οἷος δ' ἀστήρ εἶσι μετ' ἀστράσι νυκτός ἀμολγῶ
ἔσπερος, ὅς κάλλιστος ἐν οὐρανῶ ἴσταται
ἀστήρ, ὡς αἰχμῆς ἀπέλαμπ' εὐήκεος, ἦν ἄρ' Ἀχιλλεύς
πάλλεν δεξιτερῇ φρονέων κακὸν Ἑκτορι δῖω,
εἰσορόων χροᾶ καλόν, ὅπη εἴξιει μάλιστα.»

(X 317-321)

στ. 296 ο Έκτωρ το εννόησε: ο Έκτορας
αντιλαμβάνεται την απάτη της Αθηνάς.

αλλ' εκεί όπου ο τράχηλος χωρίζει από τον ώμον
και όπου μ' απίστευτην ροπήν
σβην' η ψυχή του ανθρώπου· **325**
εκεί τον λόγχισ' ο Αχιλλεύς, επάνω ως ορμούσε
και απ' τον απαλόν τράχηλον αντίκρυ εβγήκε η λόγχη·
δεν του 'κοψε τον λάρυγγα το χαλκοφόρο ακόντι,
διά να 'χει την λαλιά στον άλλον ν' απαντήσει·
κι επάνω του, αφού έπεσε, καυχήθηκε ο Πηλείδης: **330**
«Ω Έκτορ, όταν φόνευες τον Πάτροκλον, να πάθεις
δεν είχες φόβον, ούτ' εμέ που έλειπα εστοχάσθης,
ανόητε, κι ευρισκόμουν εγώ στα κοίλα πλοία
εκδικητής του, στην ανδρειά πολύ καλύτερός σου,
και τώρα σε θανάτωσα· και θα σε σύρουν σκύλοι, **335**
ενώ εκείνον οι Αχαιοί με μνήμα θα τιμήσουν».

Εικόνα 37. Η μονο-
μαχία Αχιλλέα και
Έκτορα. Έργο του
Θεόφилου. Μυτιλήνη,
Μουσείο Θεόφилου.

Έκτορος αναίρεσις

Και ο Έκτωρ του απάντησε με την ψυχήν στο στόμα:
«Αχ! την ζωήν σου να χαρείς και των γλυκών γονέων,
μη θέλεις βρώσιν των σκυλιών

στες πρύμνες να μ' αφήσεις·
δέξου από τον πατέρα μου και την σεπτήν μητέρα **340**
λύτρα χρυσάφι και χαλκόν, και συ στα γονικά μου
οπίσω δος το σώμα μου, κι εμέ τον πεθαμένον
θα καταλύσουν στην πυράν οι άνδρες και οι μητέρες».

Μ' άγριο βλέμμ' απάντησεν ο γρήγορος Πηλείδης:
«Μη μ' εξορκίζεις, σκύλαρε,
σ' ό,τι αγαπά η καρδιά μου. 345

Τόσο να μ' άφηνε η ψυχή κομμάτια να σου φάγω
ωμόν εγώ το σώμα σου, για όσα μόχεις κάμει,
όσο απ' το στόμα των σκυλιών κανείς την κεφαλήν σου
δεν θα φυλάξει και αν εδώ ζυγοστατούσε δώρα
εικοσαπλάσια πάντοτε και να υποσχόνταν και άλλα·350
και ο Δαρδανίδης Πρίαμος να πρόσφερε χρυσάφι
του σώματός σου εξαγοράν· ποτέ δεν θα σε κλάψει
η μάνα οπού σ' εγέννησε, στην νεκρικήν σου κλίνην
αλλά εσέ συγκόκαλον τ' αγρίμια θα σπαράξουν».

Και ξεψυχώντας του 'λεγεν ο λοφοσειστής Έκτωρ. 355
«Το βλέπω από την όψιν σου, πως δεν θα σε μαλάξω
κι είναι η καρδιά σου σίδερο· μόνον στοχάσου τώρα,
μη εξ αφορμής μου οργή θεϊκή σε έβρει την ημέραν
που έμπροσθεν των Σκαιών Πυλών

ο Αλέξανδρος και ο Φοίβος
θενά σου πάρουν την ζωήν, εξαίσιε πολεμάρχε». 360

Με αυτά τα λόγι' απέθανε και παραπτονεμένη
του άφησε της νεότητας και της ανδρειάς την χάριν
από τα μέλη του η ψυχή κατέβαινε στον Άδην·
και κείνον πάλιν και νεκρόν προσφώνησε ο Πηλείδης:
«Πήγαινε κι εγώ καρτερώ την ώραν του θανάτου 365
που ο Ζευς κι οι άλλοι αθάνατοι

για με θ' αποφασίσουν».

στ. 345 κ.εξ. Ο Αχιλλέας εδώ αρνείται αυτά που θα κάνει στη ραψωδία Ω.

στ. 358-360 Ο Έκτορας προλέγει το θάνατο του Αχιλλέα, που δε θα προφτάσει να μπει με τους άλλους Αχαιοούς στην Τροία. Ο Πάρης με τη βοήθεια του Απόλλωνα θα τοξεύσει τον Πηλείδη με δόλο μέσα από τα τείχη της πόλης. Για την πρόρρηση αυτή γίνεται λόγος και αλλού (Τ 415-417, Φ 277).

Πρώτος διασυρμός του νεκρού Έκτορα και θρίαμβος του Αχιλλέα

Και αφού την λόγχην τράβηξε και απόθεσε απ' το σώμα, τον γύμνωσε από τα' άρματα στο αίμα του βαμμένα κι έτρεχαν όλ' οι Αχαιοί και γύρω θεωρούσαν του Έκτορος το ανάστημα, την όμορφην ειδή του και δεν εσίμωσε κανείς χωρίς να τον κεντήσει. **370**

Και τότε κάποιος έλεγε κοιτώντας τον πλησίον: «Ω, πόσο μαλακότερα πιάνετ' ο Έκτωρ τώρα, παρ' όταν έβαλε φωτιά να κάψει τα καράβια». Αυτά ελέγαν και έπειτα σιμά τον εκεντούσαν. **375**

Και αφού τον απογύμνωσεν ο θείος Αχιλλέας, εστήθη αυτού και ομίλησε των Αχαιών στην μέσην: «Ω φίλοι σεις, ω αρχηγοί προστάτες των Αργείων, αφού μας δώκαν οι θεοί να πέσει αυτός ο άνδρας που όλοι δεν μας πλήγωσαν όσον αυτός και μόνος, την πόλιν των ας ζώσομεν εμείς με τ' άρματά μας να ιδούμε τι έχουν κατά νουν **380**

να πράξουν τώρα οι Τρώες.

Θ' αφήσουν την ακρόπολιν τώρα που αυτός εχάθη ή και χωρίς τον Έκτορα θ' αγωνισθούν ακόμη· αλλά τι διαλογίστηκε τούτα η ψυχή μου τώρα; **385**

Άκλαυτος, άθαφτος, νεκρός κείται' εκεί στις πρύμνες ο Πάτροκλος, που εγώ ποτέ δεν θα τον λησμονήσω, ενόσω με τους ζωντανούς κινώ τα γόνατά μου.

Κι εάν οι πεθαμένοι εκεί στον Άδη λησμονούνται κι εκεί θενά θυμάμαι εγώ τον ποθητόν μου φίλον. **390**
Τώρα, παιδιά των Αχαιών, ας γύρομε στα πλοία με τούτον και ας σηκώσομε παιάνα νικηφόρον νίκην λαμπρήν επήραμεν φονεύσαμεν τον θείον Έκτορα, όπου τον δόξαζαν ωσάν θεόν οι Τρώες».

στ. 370 ειδή: η μορφή, η όψη.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Τρώες

«Είν' οι προσπάθειες μας, των συφοριασμένων
είν' οι προσπάθειες μας σαν των Τρώων.
Κομμάτι κατορθώνουμε· κομμάτι παίρνουμ' επάνω μας·
κι αρχίζουμε να 'χουμε θάρρος και καλές ελπίδες.
Μα πάντα κάτι βγαίνει και μας σταματά.
Ο Αχιλλεύς στην τάφρον εμπροστά μας
βγαίνει και με φωνές μεγάλες μας τρομάζει.

Είν' οι προσπάθειες μας σαν των Τρώων.
Θαρρούμε πως με απόφαση και τόλμη
θ' αλλάξουμε της τύχης την καταφορά,
κι έξω στεκόμεθα ν' αγωνισθούμε.
Αλλ' όταν η μεγάλη κρίσις έλθει,
η τόλμη κι η απόφασίς μας χάνονται·
ταράττεται η ψυχή μας, παραλύει·
κι ολόγουρα απ' τα τείχη τρέχουμε
ζητώντας να γλυτώσουμε με την φυγή.

Όμως η πτώσις μας είναι βεβαία. Επάνω,
στα τείχη, άρχισεν ήδη ο θρήνος.
Των ημερών μας αναμνήσεις κλαιν κι αισθήματα.
Πικρά για μας ο Πρίαμος κι η Εκάβη κλαίνε»

(Κ.Π. Καβάφης, Άπαντα Ποιητικά,
Ύψιλον / βιβλία Αθήνα 1999, σελ. 38)

Εικόνα 38: Ο θάνατος
του Έκτορα. Σχέδιο του Β.
Genelli, 1840/1844
(αντίγραφο).

Εικόνα 39: Η Ανδρομάχη λιποθυμάει, ενώ στο βάθος διακρίνεται η κακοποίηση του Έκτορα. Χαλκογραφία σε σχέδιο του John Flaxman, 1805 (αντίγραφο).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

- 1.** Ποιες είναι οι προτάσεις του Έκτορα προς τον Αχιλλέα πριν από την έναρξη της σύγκρουσης και τι επικαλείται για να στηρίξει τις προτάσεις του; Πώς εξηγείτε ψυχολογικά τόσο τις προτάσεις του Έκτορα όσο και την άρνηση του Αχιλλέα να τις δεχτεί;
- 2.** Αφού χωρίσετε σε ενότητες τη σκηνή της μονομαχίας με κριτήριο τη γνώση (ή την άγνοια) του Έκτορα, να περιγράψετε με λεπτομέρειες κάθε φάση χωριστά, προσέχοντας τους λόγους και τις κινήσεις των αντιπάλων, τα όπλα που χρησιμοποιούνται, τα χτυπήματα κτλ. Ποιο σημάδι οδηγεί τελικά τον Έκτορα στη συνειδητοποίηση της κατάστασής του;
- 3.** Με ποιον τρόπο ο ποιητής μάς πληροφορεί για το θάνατο του Αχιλλέα, αν και αυτός δεν συμβαίνει στη διάρκεια του ιλιαδικού έπους (πρβ. και *Τ* 415-417, *Φ* 277);
- 4.** Να συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο ο ποιητής παρουσίασε το θάνατο του Πάτροκλου και το θάνατο του Έκτορα, επισημαίνοντας ομοιότητες και διαφορές, αλλά και συνδέοντας τα δύο αυτά γεγονότα με το θάνατο του Αχιλλέα. Να δικαιολογήσετε με λίγα λόγια τις παρατηρήσεις και τα συμπεράσματά σας.

5. Αφού λάβετε υπόψη σας όλη τη ραψωδία Χ (βλ. και Περιληπτική αναδιήγηση), να γράψετε ποιες σκηνές της ραψωδίας αναγνωρίζετε στο ποίημα του Κ.Π. Καβάφη «Τρώες» (βλ. Παράλληλο κείμενο). Ποιος παίζει το ρόλο του Έκτορα στο ποίημα του Καβάφη; Τι πετυχαίνει μ' αυτή την αλλαγή ο Αλεξανδρινός ποιητής; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με στοιχεία από τα δύο κείμενα.

6. Αφού μελετήσετε το εποπτικό υλικό που συνοδεύει την ενότητα: α) Να επισημάνετε τι ήθελε, κατά τη γνώμη σας, ο κάθε καλλιτέχνης να προβάλλει. β) Να δημιουργήσετε το δικό σας εποπτικό υλικό τονίζοντας κάποια λεπτομέρεια του ομηρικού κειμένου που σας έκανε εντύπωση.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Α) Αφού μελετήσετε προσεκτικά την περιγραφή της μονομαχίας Αχιλλέα-Έκτορα, να τη συγκρίνετε με τις μονομαχίες που συναντήσατε σε προηγούμενες ραψωδίες (Μενέλαου-Πάρη στο Γ, Αίαντα-Έκτορα στο Η και Γλαύκου-Διομήδη στο Σ) και να σημειώσετε: α) τις προετοιμασίες και γενικά όλα όσα προηγούνται από κάθε αγώνα, β) τις φάσεις του κάθε αγώνα, γ) τα χτυπήματα του ενός εναντίον του άλλου, δ) τα όπλα (αμυντικά, επιθετικά) που χρησιμοποιούνται σε κάθε περίπτωση, ε) τον τρόπο με τον οποίο λήγει κάθε αναμέτρηση, επιμένοντας κάθε φορά στις διαφορές και σημειώνοντας τις ομοιότητες που παρατηρείτε. Συνθέτοντας στη συνέχεια τα κοινά στοιχεία των σκηνών αυτών, να σχηματίσετε τη βασική τυπολογία

της επικής μονομαχίας. **B)** Απομονώνοντας, τέλος, τη συμπεριφορά του ενός αντιπάλου προς τον άλλο, ιδιαίτερα στην περίπτωση που υπάρχει νικητής και ηττημένος, όπως στην περίπτωση Αχιλλέα και Έκτορα, να κάνετε συγκρίσεις με κείμενα ανάλογης θεματολογίας [π.χ. Ξέρξης και Λεωνίδα, Πausanίας και νεκρός Μαρδόνιος (Ηρόδοτος, VII 238 και IX 79) η Ιμπραήμ και Παπαφλέσσας, «Το φίλημα» του Μ. Μητσάκη κτλ.] και να γράψετε τα συμπεράσματά σας σχετικά με την ηθική και το δίκαιο του πολέμου σε διάφορες εποχές και κοινωνικές συνθήκες. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Χώρος – Χρόνος, Πολιτισμός, Άτομο – Σύνολο, Ομοιότητα – Διαφορά, Σύγκρουση, Τυπικό, Ηθική]

ραψωδία Ψ

Ἄθλα ἐπὶ Πατρόκλῳ

(Αθλητικοί αγώνες προς τιμήν του Πάτροκλου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ενώ οι Τρώες θρηνούν για τον Έκτορα, οι Αχαιοί επιστρέφουν στα πλοία για να δειπνήσουν και να ξεκουραστούν. Ο Αχιλλέας, θλιμμένος και κατάκοπος από τον αγώνα, πηγαίνει και κοιμάται στην άκρη της θάλασσας. Στον ύπνο του βλέπει τον Πάτροκλο, που του δίνει οδηγίες για την κηδεία του, και εκείνος μάταια προσπαθεί να τον κλείσει στην αγκαλιά του. Την άλλη μέρα ετοιμάζεται η πυρά του Πάτροκλου και γίνονται νεκρικές θυσίες και προσφορές· θυσιάζει και δώδεκα νεαρούς Τρώες που είχαν συλληφθεί στον ποταμό (Φ 27). Μεταξύ των άλλων προσφορών, ο Αχιλλέας κόβει και προσφέρει στο φίλο του τα μαλλιά του. Η νεκρική

πυρά καίει όλη νύχτα και ο Αχιλλέας ακούραστος κάνει σπονδές ως το πρωί. Τότε σβήνει η φωτιά και πέφτει κι αυτός για ύπνο. Όταν ξυπνά, φροντίζει τα οστά του φίλου του και παραγγέλνει στους Αχαιοούς ότι επιθυμεί να ταφεί μαζί με τον Πάτροκλο. Ύστερα οργανώνει αθλητικούς αγώνες προς τιμήν του Πάτροκλου σε οκτώ αγωνίσματα: αρματοδρομία, πυγμαχία, πάλη, δρόμο, μονομαχία με δόρατα, δισκοβολία, τοξοβολία και ακοντισμό. Ο ήρωας αθλοθετεί ακριβά δώρα όχι μόνο για τους νικητές αλλά για όσους παίρνουν μέρος στους αγώνες. Οι αθλητικοί αγώνες αποτελούν μια πρωτότυπη επινόηση του ποιητή με πολλαπλή σημασία: δημιουργούν ένα ανακουφιστικό διάλειμμα ανάμεσα στο θρήνο για τον Πάτροκλο και το θρήνο για τον Έκτορα, δείχνουν τη συμφιλίωση του Αχιλλέα με τους συμπολεμιστές του και μας βοηθούν να ξαναθυμηθούμε τις ικανότητες αλλά και τις αδυναμίες του χαρακτήρα των Αχαιών.

Εικόνα 40. Η σφαγή των Τρώων αιχμαλώτων μπροστά στον τάφο του Πάτροκλου. Απουλικός κρατήρας, 340-330 π.Χ. Νεάπολη, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (αντίγραφο).

ραψωδία Ω

Ἔκτορος λύτρα

(Λύτρα για τον Ἔκτορα)

Περιληπτική αναδιήγηση

Οι αγώνες τελειώνουν και οι Αχαιοί δειπνούν και κοιμούνται. Μόνο ο Αχιλλέας μένει ξάγρυπνος ως το πρωί που δένει το πτώμα του Ἔκτορα στο άρμα του και το περιφέρει τρεις φορές γύρω από τον τάφο του Πάτροκλου. Αυτό το κάνει και τις επόμενες μέρες και οι θεοί αγανακτούν με τη συμπεριφορά του απέναντι στον νεκρό. Τη δωδέκατη μέρα ο Δίας καλεί τη Θέτιδα και τη στέλνει να πείσει το γιο της να δεχτεί λύτρα και να παραδώσει το νεκρό Ἔκτορα στον πατέρα του. Στέλνει επίσης την Ἴριδα στον Πρίαμο με ανάλογες οδηγίες. Ο γέροντας βασιλιάς της Τροίας ξεκινά αμέσως με πλούσια δώρα και με τη συνοδεία του κήρυκα Ἰδαίου για το στρατόπεδο των Αχαιών. Ο Δίας του στέλνει τον Ερμή και τον οδηγεί με ασφάλεια ως τη σκηνή του Αχιλλέα. Όταν ο Πρίαμος μπαίνει στη σκηνή του Αχιλλέα, ο ήρωας και οι σύντροφοί του εκπλήσσονται. Μετά το πρώτο ξάφνιασμα, ο Αχιλλέας φέρεται με φιλόξενη διάθεση και σεβασμό στο γέροντα βασιλιά. Προστάζει τις δούλες να πλύνουν και να ντύσουν τον νεκρό, ενώ παρακινεί τον Πρίαμο να δειπνήσει μαζί του. Μετά το κοινό δείπνο των δύο αντρών, ο Αχιλλέας διατάζει να στρώσουν κρεβάτι για το φιλοξενούμενο στο υπόστεγο της σκηνής και υπόσχεται ενδεκαήμερη ανακωχή για να ταφεί ο Ἔκτορας.

Ενώ ο Πρίαμος με τον Ἰδαίο κοιμούνται έξω, ο Ερμής τους ξυπνά, τους βοηθάει να ετοιμαστούν και τους συνοδεύει ο ίδιος μέχρι το Σκάμανδρο. Την αυγή ο Πρίαμος με τον Ἰδαίο και το νεκρό Ἔκτορα φτάνουν

στην πόλη. Η Κασσάνδρα, η οποία τους βλέπει πρώτη από την ακρόπολη της Τροίας, ανακοινώνει την άφιξη τους στους Τρώες, που σπεύδουν μαζί με την Εκάβη και την Ανδρομάχη να τους συναντήσουν. Επακολουθεί μεγάλος θρήνος και την ενδέκατη μέρα γίνεται η ταφή του Έκτορα.

Εικόνα 41. Δεύτερη κακοποίηση του νεκρού Έκτορα. Μελανόμορφη υδρία, γύρω στο 510 π.Χ. Βοστώνη, Μουσείο Καλών Τεχνών (αντίγραφο).

ραψωδία Ω 468-677

Η συνάντηση Πρίαμου και Αχιλλέα

- Οι απαρχές των ανθρωπιστικών αξιών του δυτικού πολιτισμού
- Η καταξίωση και η ηθική κάθαρση του Αχιλλέα και η αποκατάσταση του Έκτορα η πώς η λύτρωση του θύματος οδηγεί στη λύτρωση του θύτη

Ο Πρίαμος στη σκηνή του Αχιλλέα

Είπεν ο Ερμής κι επέταξε στες κορυφές του Ολύμπου
και ξεπεζεύει ο Πρίαμος και αφήνει στον Ιδαίον
αυτού στον τόπον να φυλά τα δυο ζεμέν' αμάξια. 470

Και ίσια επήγε στην σκηνήν που έμενε ο Πηλεΐδης·
τον ήβρε αυτού και ανάμερα οι σύντροφοι εκαθίζαν·
μόνοι να τον υπηρετούν στεκόνταν ο Αυτομέδων
με τον γενναίον Άλκιμον, ότ' είχε αποδειπνήσει
κι ήταν ακόμη ασήκωτον εμπρός του το τραπέζι. 475

Εμπήκε ο μέγας Πρίαμος χωρίς να τον νοήσει
αυτού κανείς, και άμ' έφθασε σιμά στον Αχιλλέα,
τα γόνατα του αγκάλιασε και τ' ανδροφόνα χέρια
εφίλησε, που του 'σφαξαν τόσα λαμπρά παιδιά του.
Και ως όταν ένας πάνερμος, που φόνον έχει κάμει 480
εις ξένον τόπον έρχεται, στο σπίτι ανδρός πλουσίου
θαυμάζουν όσοι τον ιδούν, ομοίως όταν είδε
εκείνον τον θείον Πρίαμον εθαύμαζε ο Πηλεΐδης,
θαύμαζαν και εκοιτάζονταν κι οι άλλοι ολόγουρά του.

στ. 468 είπεν ο Ερμής: ο Ερμής συμβούλευσε τον Πρίαμο να προσπαθήσει να συγκινήσει τον Αχιλλέα θυμίζοντάς του τα αγαπημένα του πρόσωπα.

στ. 474 είχε αποδειπνήσει: μόλις είχε τελειώσει το δείπνο του. Ο Αχιλλέας, έπειτα από προτροπή της μητέρας του (Ω 126-132), είχε αποφασίσει να διακόψει τη νηστεία που είχε επιβάλει στον εαυτό του όσο θρηνούσε τον Πάτροκλο.

στ. 480 πάνερμος: χτυπημένος από βαριά συμφορά.

στ. 483 τον θείον: το επίθετο υπογραμμίζει την εντυπωσιακή παρουσία του Πρίαμου και δικαιολογεί την έντονη έκπληξη (πρβ. θαυμάζω = εκπλήσσομαι, στ. 482, 483, 484) που προκάλεσε σε όλους η εμφάνισή του.

Εικόνα 42. Ετοιμασία του άρματος του Πρίαμου. Μελανόμορφη υδρία, 520-510 π.Χ. Μαδρίτη, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (αντίγραφο).

«τούς δ' ἔλαθ' εἰσελθὼν Πρίαμος μέγας, ἄγχι δ' ἄρα
στάς χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα καὶ κύσε χεῖρας
δεινὰς ἀνδροφόνους, αἳ οἱ πολέας κτάνον υἷας.»

(Ω 477-479)

Ο Πρίαμος ικετεύει τον Αχιλλέα

Ἄρχισε τότε ο Πρίαμος να τον παρακαλέσει:

485

«Θυμήσου τον πατέρα σου, ισόθεε Πηλείδη,
οπού και αυτόν, ωσάν εμέ το έρμο γήρας ήβρε.

Ίσως και τον στεναχωρούν οι γείτονες τριγύρω
και από τον όλεθρον κανείς δεν είναι να τον σώσει.

Αλλά εκείνος χαίρεται και από μακριά ν' ακούει
οπού του ζεις και ολοκαιρίς ελπίζει να 'λθ' η μέρα
να ιδεί τον ποθητόν του υιόν να φθάσει από τα ξένα·

490

αλλ' ο βαριόμοιρος εγώ, δεν μόμεινε κανένα
απ' όσα τέκνα εγέννησα κι εδόξασαν την Τροίαν.

Είχα πενήντα ότ' έφθασαν των Αχαιών τα πλήθη.

495

στ. 486 ισόθεε Πηλείδη: ο τιμητικός χαρακτηρισμός πιέζει ψυχολογικά τον Αχιλλέα να αποδεχθεί την ικεσία. Εξάλλου, όπως έχετε μάθει από την Οδύσεια (π.χ. ε 496-504, ν 236-241), οι θεοί ευσπλαχνίζονται τους ικέτες.

Τα δεκαννιά γεννήθηκαν όλ' από μια γαστέρα
τα επίλοιπ' από σπιτικές γυναίκες, και από τόσα
μόσφαξ' ο Άρης πάμπολλα και αυτόν που ακόμα μόνος
την πόλιν φύλαγε κι εμάς, τον φόνευσες προτώρα,
τον Έκτορα, μαχόμενον να σώσει την πατρίδα. **500**
Γι' αυτόν τώρα κατέβηκα στων Αχαιών τα πλοία
με πλήθια λύτρα πόφερα, για να τον αποδώσεις.
Σέβου, ω γενναίε, τους θεούς, λυπήσου με, θυμήσου
τον γέροντά σου· κι είμ' εγώ ελεεινότερός του,
πόπαθ' αυτό που άλλος θνητός
δεν έχει πάθει ακόμη, **505**
του ανδρός οπού μ' ορφάνεψε το χέρι να φιλήσω».

Ο Αχιλλέας αποδέχεται την ικεσία και παρηγορεί τον Πρίαμο

Τα λόγια τούτα ως άκουσε, λαχτάρισε ο Αχιλλέας
να κλάψει τον πατέρα του και πιάνοντας το χέρι
του γέροντος, τον άμπωσεν αγάλι από σιμά του.
Κι οι δύο, με τον πόνον του καθένας τους, εκλαίαν. **510**

στ. 498 ο Άρης: ίσως για να μην εξοργίσει τον Αχιλλέα, ο Πρίαμος αποδίδει την απώλεια των παιδιών του στον πόλεμο. Ο Αχιλλέας όμως παρακάτω (Ω 520) δεν αρνείται αυτή την ευθύνη.

στ. 498-499 μόνος την πόλη φύλαγε: τονίζεται η μοναδικότητα και η γενναιότητα του Έκτορα. Επίσης, γίνεται υπαινιγμός στην πτώση της Τροίας μετά το δικό του θάνατο.

στ. 509 τον άμπωσε αγάλι: τον έσπρωξε μαλακά. Η αντίδραση αυτή δηλώνει τη συναισθηματική ένταση και τη θλίψη που κατακλύζει τον Αχιλλέα. Κανονικά θα έπρεπε ο ήρωας να πιάσει το χέρι του γονατισμένου ικέτη, να τον σηκώσει αμέσως και να τον βάλει να καθίσει, όπως τελικά θα γίνει παρακάτω (στ. 515, 522).

Εκείνος για τον Έκτορα στα πόδια του Αχιλλέως,
τούτος για τον πατέρα του και ακόμη για τον φίλον
Πάτροκλον, και απ' τα κλάυματα

τα δώματ' αντηχούσαν.

Και αφού στο κλάμα ευφράνθηκεν ο ισόθεος Πηλείδης,
ορθώθη απ' όπου εκάθονταν και σήκωσε απ' το χέρι **515**
τον γέροντα λυπούμενος την άσπρην κεφαλήν του,
και προς αυτόν ομίλησε: «Ω δύστυχε, τwόντι
πίκρες πολλές και βάσανα υπέφερε η καρδιά σου.
Πώς μπόρεσες στων Αχαιών

τες πρύμνες να 'λθεις μόνος
τον άνδρα οπού σου εφόνευσε τόσα παιδιά γενναία **520**
να ιδείς στα μάτια; Σίδερον έχ' η καρδιά σου, ω γέρε.
Αλλ' έλα τώρα κάθισε, και, αν και λυπημένοι,
τους πόνους τώρ' ας κλείσομεν

στα βάθη της ψυχής μας
και τίποτε δεν ωφελούν τα μαύρα κλάυματά μας
ότι στους άμοιρους θνητούς οι αθάνατοι δωρήσαν **525**
να ζουν στον πόνον και άλυτοι μόνον εκείνοι μένουν.
Ότι απ' όσα δίδει ο Ζευς πιθάρια δυο σιμά του
έχει, το ένα των κακών, των αγαθών το άλλο.
Και σ' όποιον δώσει ανάμικτα ο βροντητής Κρονίδης,
εκείνος πότη' έχει κακές, πότε αγαθές ημέρες, **530**
και σ' όποιον τα πικρά, τον κάμνει μαύρον κι έρμον
και στ' άγιο πρόσωπο της γης

φρικτή τον σέρνει ανάγκη
και ατίμητος από θεούς και ανθρώπους παραδέρνει.
Και του Πηλέως οι θεοί λαμπρά χάρισαν δώρα,
πανευτυχής και υπέρπλουτος

να γίνει στους ανθρώπους, **535**

στ. 526 άλυποι: στον κόσμο των θεών οι λύπες δεν
έχουν τις ίδιες σοβαρές συνέπειες που έχουν στον
κόσμο των θνητών.

ο Άλκιμος κατόπιν του και ο ήρωας Αυτομέδων ακολουθούσαν, σύντροφοι που επροτιμούσε απ' όλους ύστερ' από τον θάνατον του ποθητού Πατρόκλου. **575**

Και τα μουλάρια ξέζεψαν εκείνοι και τους ίππους κι έμπασαν μέσα στην σκηνήν τον κήρυκα του γέρου και τον εκάθισαν εκεί· και απ' το λαμπρόν αμάξι τ' άπειρα λύτρα εσήκωσαν του Έκτορος και δύο χλαμύδες άφησαν εκεί κι έναν καλό χιτώνα **580**

να πάρει σπίτι τον νεκρόν μ' εκείνα σκεπασμένον. Κι είπε στες δούλες τον νεκρόν

να λούσουν και να χρίσουν ανάμερα, μη ο Πρίαμος θωρώντας το παιδί του μες στην καρδιά του την οργήν του πόνου δεν κρατήσει και του Αχιλλέως η ψυχή ξαγριωθεί και αμέσως **585**

τον σφάξει παραβαίνοντας την προσταγήν του Δία. Και αφού τον λούσαν κι έχρισαν οι δούλες με τα μύρα και τον ενεκροστόλισαν, τον σήκωσε ο Πηλείδης ο ίδιος και τον άπλωσε στο νεκρικό κρεβάτι και οι σύντροφοι τον έβαλαν εις το λαμπρόν αμάξι. **590**

Τότ' είπε αναστενάζοντας: «Άκου, γλυκέ μου φίλε, μην, Πάτροκλε, μου χολωθείς, αυτού στον Άδη αν μάθεις πως έλυσα τον Έκτορα του γέροντος πατρός του, επειδή λύτρα όχι κακά μου έδωσε και απ' όλα ό,τι σου πρέπει, αγαπητέ, θα σου χαρίσω μέρος». **595**

Το μυθολογικό παράδειγμα της Νιόβης

– Το κοινό δείπνο Αχιλλέα και Πρίαμου

Και στην σκηνήν εγύρισε ο ισόθεος Πηλείδης και στο θρονί του εκάθισε προς τον αντίκρυ τοίχον κι έλεγε προς τον Πρίαμον: «Ω γέρε, ως εποθούσες ο υιός σου τώρα ελύθηκε και κείται στην κλίνην·

στ. 583-586 Οι στίχοι αυτοί δικαιολογούν την αιτία για την οποία ο Πρίαμος δεν πρέπει να δει τον Έκτορα (βλ. και το προηγούμενο σχόλιο).

και το πρωί θα τον ιδείς, μαζί σου να τον πάρεις. 600
Και τώρα να δειπνήσομεν, ω γέρε, ας στοχασθούμε·
ότι δεν ελησμόνησε μήτε η λαμπρή Νιόβη
τροφήν να πάρ' η δύστυχη σ' εκείνην την ημέραν
που είδε δώδεκα παιδιά στο σπίτι πεθαμένα,
έξι ανδρειωμέν' αγόρια της και έξι θυγατέρες· 605
τ' αγόρια ο Φοίβος εφόνευσε με τ' αργυρό του τόξο,
τες κόρες πάλ' η Άρτεμις από χολήν που επήραν,
ότι με την καλήν Λητώ ισώνετο η Νιόβη,
πως αυτή γέννησε πολλά κι εκείνη δύο μόνον.
Και όμως οι δύο τους πολλούς αφάνισαν, κι εννέα 610
στο αίμα ημέρες έμειναν, και άνθρωπος να τους θάψει
δεν ήταν, ότι τους λαούς ελίθωσεν ο Δίας.
Κι οι επουράνιοι θεοί τους δέκα τους εθάψαν
αλλά στο δάκρ' απόκαμε κι εκείνη κι ενθυμήθη 615
τροφήν να πάρ' η δύστυχη· και τώρα στου Σίπυλου
τα έρμα όρη τ' άγρια, κει που ησυχάζουν νύμφες
από χορούς που έστησαν στες άκρες του Αχελώου,
τον πόνον πόχει απ' τους θεούς
και πέτρα ως είναι τρέφει.
Και, ω θείε γέρε, την τροφήν κι εμείς ας θυμηθούμε.
Θα κλαίγεις εις την Ίλιον το αγαπητό παιδί σου 620
κατόπιν· ότι δάκρυα πολλά θα σου γεννήσει».

στ. 608 ισώνετο: προσπαθούσε να εξισωθεί, περηφανευόταν. Η Νιόβη, γυναίκα του βασιλιά της Θήβας Αμφίονα, τιμωρήθηκε για την αλαζονεία της απέναντι στη Λητώ.

στ. 615-617 στου Σίπυλου, του Αχελώου: Μετά το θάνατο των παιδιών της η Νιόβη επέστρεψε στην πατρίδα της, τη Λυδία. Ο Σίπυλος ήταν βουνό της Λυδίας, ΒΑ της Σμύρνης, ενώ ο Αχελώος ήταν ποτάμι της ίδιας περιοχής και στις όχθες του χόρευαν οι νύμφες που κατοικούσαν στο Σίπυλο.

Είπε, σηκώθη κι έσφαξεν αρνί λευκό σαν χιόνι,
το γδάραν το συγύρισαν οι σύντροφοί του ως πρέπει,
με τέχνην το ελιάνισαν, το πέρασαν στες σούβλες
και όμορφα αφού το 'ψησαν

απ' την φωτιάν το σύραν· **625**

και στο τραπέζι εμοίραζεν τον άρτον ο Αυτομέδων,
μέσα στα ωραία κάνιστρα, τα κρέατα ο Πηλείδης·
και άπλωσαν όλοι στα καλά

φαγιά που εμπρός τους είχαν.

Και αφού εφάγαν κι έπιαν όσο ήθελε η ψυχή τους,
ο Πρίαμος εθαύμαζεν εκεί του Αχιλλέα **630**

την πλάση και τ' ανάστημα που ωσάν θεού φαντάζαν.
Και του Πριάμου την ειδή την αγαθήν κοιτώντας
και την λαλιά του ακούοντας εθαύμαζε ο Πηλείδης.

Ετοιμασίες για ύπνο – Ο Αχιλλέας υπόσχεται ανακωχή

Και αφού ν' αντικοιτάζονται ευφράνθησαν και οι δύο
πρώτος ο θείος Πρίαμος προς τον Πηλείδην είπε: **635**

«Βάλε με, ω θρέμμα του Διός, αμέσως να πλαγιάσω
και την γλυκιάν ανάπαυσιν είν' ώρα να χαρούμε·
και μάτι εγώ δεν έκλεισα, Πηλείδη, από την ώρα
που απέθανε απ' τα χέρια σου το αγαπητό παιδί μου,
αλλά στενάζω πάντοτε, την λύπην δεν χορταίνω **640**
ημέρα νύκτα στης αυλής την λάσπην κυλισμένος·
χασιά ψωμί, ρουφιά κρασί δεν είχα βάλ' εις τούτο
το στόμα, ώσπου μ' έκαμες μαζί σου να δειπνήσω».

Και στους συντρόφους ο Αχιλλεύς

τότ' είπε και στους δούλους

κάτωθε από την αίθουσαν

κρεβάτια να τους στρώσουν **645**

στ. 631 πλάση: σωματική διάπλαση.

στ. 641 στης αυλής την λάσπην κυλισμένος: ενέργεια ένδειξης πένθους. Και ο Αχιλλέας είχε ορκιστεί να μη λουστεί πριν από την ταφή του Πάτροκλου (Ψ 40-45).

με πορφυρά παπλώματα και τάπητες επάνω,
και με χλαμύδες χνουδωτές να σκεπασθούν μ' εκείνες.
Και οι δούλες απ' το μέγαρον εβγήκαν με λαμπάδες
και γρήγορα και όμορφα τους έστρωναν δυο κλίνες·
και ακρογελώντας ο Αχιλλεύς τότε' είπε του Πριάμου: **650**

«Έξω θα πας να κοιμηθείς, αγαπητέ μου γέρε,
των βουληφόρων Αχαιών μην κάποιος ξάφνου φθάσει,
ως συνηθούν να έρχονται για να συμβουλευθούμε·
και αν κάποιος απ' αυτούς σε ιδεί,
μέσα στην μαύρην νύκτα
μη δώσει ευθύς την είδησιν στον αρχηγόν Ατρείδην **655**
και του νεκρού την λύτρωσιν μην τύχει ν' αντισκόψει·
ειπέ μου τώρα φανερά, πόσες ημέρες θέλεις
να θάψεις τον λαμπρόν σου υιόν, και τόσες θα ησυχάζω
από τον πόλεμον εγώ και θα κρατώ τα πλήθη».

Και απάντησεν ο Πρίαμος:

«Πηλείδη, αφού το στέργεις **660**
να κάμ' ως πρέπει την ταφήν

εις τον λαμπρόν υιόν μου,
αυτήν την χάριν κάμε μου· γνωρίζεις οπού οι Τρώες
κλειστοί 'ναι και περίφοβοι στην πόλιν, και θα φέρνουν
πέρ' από δάσος μακρινό του ενταφιασμού τα ξύλα·
εννέα ημέρες θέλομε στο σπίτι να τον κλαίμε, **665**
στες δέκα θα γινεί η ταφή και νεκρικό τραπέζι·
στες ένδεκα θα υψώσομεν επάνω του τον τάφον,
στες δώδεκα ο πόλεμος θ' αρχίσει αν είναι ανάγκη».

Και προς αυτόν ο Αχιλλεύς αντείπε ο φτεροπόδης:
«Θα γίνουν, γέρε Πρίαμε, και τούτα όπως τα λέγεις· **670**
τον πόλεμο, όσον καιρόν ηθέλησες θα παύσω».

στ. 647 χλαμύδες: (χλαίνας στο πρωτότυπο) μάλλινοι
μανδύες που χρησίμευαν και ως σκεπάσματα ύπνου.

Αυτά 'πε και του έπιασε την δεξιάν παλάμην απ' τον αρμόν, ότ' ηθελε να μη φοβείται ο γέρος. Και έξω αυτού στον πρόδρομον επλάγιασαν εκείνοι ο κήρυξ και ο Πρίαμος, άνδρες κι οι δυο με γνώση. **675** Και μες στα βάθη της σκηνής κοιμήθηκε ο Πηλείδης κι είχε καλήν του ομόκλινην την κόρη του Βρισέως.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Εικόνα 44. Έκτορος Λύτρα. Κάτοπτρο, 570-560 π.Χ. Βερολίνο, Εθνικό Μουσείο (αντίγραφο).

Η ιστορία της Φλανδρώς

Στο παρακάτω απόσπασμα από το διήγημα «Τ' αγνάντεμα» (1899) του Αλ. Παπαδιαμάντη, η ογδοντάχρονη γριά-Συρραχίνα, παλαιά καπετάνισσα, αφηγείται μια ιστορία για κάποιο βράχο στη Σκιάθο.

«– Βλέπετε κείνον το βράχο, κάτω στο κύμα, που ξεχωρίζει απ' το γιαλό; που φαίνεται σαν άνθρωπος, με κεφάλι και με στήθια [...] που μοιάζει σαν γυναίκα; Εκείνη είναι το Φλανδρώ.

– Ναι, το Φλανδρώ, είπε η υπερεξηκοντούτις Χατζηχάναινα. Κάτι έχω ακουστά μου. Εσύ θα ξέρεις καλύτερα, θεια-Φλωρού.

– Το βλέπετε κι είναι ξέρα, είπε η Φλωρού, η Συρραχίνα' μια φορά κι έναν καιρό ήτον άνθρωπος.

στ. 672-673 του έπιασε την δεξιάν παλάμην απ' τον αρμόν: από την κλείδωση. Με την ενέργεια αυτή του Αχιλλέα επισφραγίζεται η συμφιλίωση με τον Πρίαμο.

– Άνθρωπος;

– Άνθρωπος καθώς εμείς. Γυναίκα.

Αι άλλοι ήκουον με απορίαν. Η γριά-Συρραχίνα ήρχισε να διηγείται:

«Στον καιρό των παλαιών Ελλήνων, ήτον μία κόρη αρχοντοπούλα, που την έλεγαν Φλάνδρα ή Φλανδρώ [...]. Οι παλιοί Έλληνες, που προσκυνούσαν τα είδωλα [...]. Φλανδρώ θα πει Φιλανδρώ. Φιλανδρώ θα πει μια που αγαπά τον άνδρα της. Φλανδρώ την είπαν, Φλανδρώ βγήκε. Αγάπησε ολόψυχα τον άνδρα της, όσο που έχασε τ' αγαθά του κόσμου κ' έγινε πέτρα γι' αυτό. Τον καιρόν εκείνο ήτον ένας караβοκύρης, όμορφο παλικάρι, κι αγάπησε το Φλανδρώ, και την εγύρεψε, και της έδωσε αρραβώνα.

Σαν της έδωσε αρραβώνα, εσκάρωσε καινούργιο καράβι· και σαν εσκάρωσε το καράβι, έγινε κι ο γάμος· και σαν έγινε ο γάμος, έριξε το καράβι στο γιαλό, κ' εμπάρκάρισε κ' επήγε να ταξιδέψει.

Τότε το Φλανδρώ ήρθε ν' αγναντέψει, σαν καλή ώρα, σ' αυτόν τον έρμο το γιαλό. Ξεκολλούσε η ψυχή της που έφευγε ο άνδρας της· δεν μπορούσε να το βαστάξει, να στυλώσει την καρδιά της. Αγνάντεψε το καράβι που έφευγε, κ' έκλαψε πικρά κ' έπεσαν τα δάκρυά της στα κύματα· και τα κύματα επικράθηκαν, κ' εφαρμακώθηκαν, και θύμωσαν, κι αγρίεψαν κ' εθέριεψαν [...] και στο δρόμο τους που ηύραν το καράβι, έπνιξαν τον άνδρα της Φλανδρώς, κ' έγινε αγυρισιά του. [...] Και το Φλανδρώ ήρθε κ' εξαναήρθε σ' αυτόν τον έρμο γιαλό κ' εκοίταζε κι αγνάντευε [...] κ' επερίμενε, κ' εκαρτερούσε, κι απάντεχε. [...] Πέρασαν μήνες, πέρασε χρόνος, πέρασαν δυο χρόνια, πέρασαν τρία [...] και το καράβι πουθενά δεν εφάνηκε [...] και το Φλανδρώ έκλαψε, και καταράστηκε την θάλασσα, και τα μάτια της εστέγνωσαν. Και δεν είχε πλια δάκρυ να

χύσει [...] και παρακάλεσε τους θεούς της που ήταν είδωλα, πέτρες, να της κάμουν τη χάρη να γίνει κι αυτή είδωλο, βράχος, πέτρα [...] και το ζήτημά της έγινε και την έκαμαν βράχο ξέρα [...] με το σκήμα τ' ανθρωπινό, που τρίβηκε και φθάρηκε απ' τα κύματα ύστερ' από χιλιάδες χρόνια· και το ανθρωπινό σκήμα φαίνεται ακόμα· και να ο βράχος εκεί, η πέτρα που θαλασσοδέρνεται και χτυπά και βογγά απάνω της το κύμα [...] κ' η φωνή της, το βογγητό της γίνεται ένα με το βογγητό της θάλασσας. [...] Να η ξέρα εκεί. Αυτή 'ναι η Φλανδρώ. [...]

(Αλ. Παπαδιαμάντης, «Τ' αγνάντεμα», Άπαντα, τόμ. 3ος, κριτική έκδοση Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1981)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

- 1.** Με ποιες ενέργειες, επιχειρήματα η άλλα μέσα ο Πρίαμος προσπαθεί να προδιαθέσει ευνοϊκά τον Αχιλλέα προτού εκθέσει την αιτία του ερχομού του στο στρατόπεδο των Αχαιών (στ. 476-506);
- 2.** Αφού επισημάνετε με ποιους τρόπους ο ποιητής υπαινίσσεται ή τονίζει πόσο επικίνδυνη και παράτολμη ήταν η απόφαση του Πρίαμου να επισκεφθεί και να ικετεύσει τον Αχιλλέα, να γράψετε πώς κρίνετε εσείς την ενέργεια του γηραιού βασιλιά.
- 3.** Ποιοι στίχοι της ενότητας αποκαλύπτουν πως ο πόλεμος υπήρξε οδυνηρός όχι μόνο για τον Πρίαμο αλλά και για τον Αχιλλέα;

- 4.** Με ποιους τρόπους ο Αχιλλέας προσπαθεί να παρηγορήσει τον Πρίαμο; Να επισημάνετε γενικότερα ποιες ενέργειες και ποια λόγια του Αχιλλέα δείχνουν τη συμφιλιωτική του διάθεση προς το γέροντα επισκέπτη του.
- 5.** Να δικαιολογήσετε την αναφορά του Αχιλλέα στο μυθολογικό παράδειγμα της Νιόβης (Ω 601-621). Ποια κοινά στοιχεία έχει η ιστορία της μυθικής βασίλισσας με την κατάσταση και τα προβλήματα του Πρίαμου;
- 6.** Όταν ο Δίας στέλνει τη Θέτιδα να πείσει τον Αχιλλέα να δεχτεί λύτρα και να παραδώσει το νεκρό Έκτορα στον πατέρα του, της λέει ότι, μολονότι οι υπόλοιποι θεοί προτρέπουν τον Ερμή να κλέψει το σώμα του νεκρού, ο ίδιος επιθυμεί να προσφέρει στον Αχιλλέα αυτήν τη «δόξα». Με βάση τα στοιχεία της ενότητας που διδαχθήκατε, μπορείτε να γράψετε ποια είναι η «δόξα» που ο Αχιλλέας θα έχανε, αν οι θεοί έκλεβαν το σώμα του νεκρού; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με λίγα λόγια.
- 7.** Αφού διαβάσετε την ιστορία της Φλανδρώς (Παράλληλο κείμενο), να τη συγκρίνετε με το μυθολογικό παράδειγμα της Νιόβης και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η ικεσία είναι ένα τυπικό θέμα στην Ιλιάδα: Το έπος αρχίζει με την ικεσία του Χρύση και τελειώνει με την ικεσία του Πρίαμου (βλ. και εικόνα 44). Αφού συγκεντρώσετε τις σκηνές ικεσίας που συναντήσατε στις ενότητες που διδαχθήκατε αναλυτικά στην Ιλιάδα (μπορείτε να συμπεριλάβετε και άλλες ενότητες που

γνωρίσατε από περίληψη, π.χ. την ικεσία του Άδρα-
στου στο Ζ η του Λυκάονα στο Φ η ακόμη παρόμοιες
σκηνές της Οδύσσειας), να χωριστείτε σε ομάδες και να
τις μελετήσετε, επισημαίνοντας κυρίως τα εξής: τυπική
διαδικασία, κινήσεις του ικέτη, αντιδράσεις αυτού στον
οποίο απευθύνεται η ικεσία, επιτυχής ή ανεπιτυχής
ικεσία, αντιλήψεις της εποχής σχετικά με την ικεσία,
ικεσία και θεοί, ιερότητα του ικέτη, σκηνές ικεσίας η
παρακλήσης σε κείμενα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας,
των Θρησκευτικών σας, σε άλλα διαβάσματά σας η
παρακλήσεις και τάματα στη σύγχρονη ζωή κτλ. Στη
συνέχεια να παρουσιάσετε τα στοιχεία αυτά στην τάξη
και να συζητήσετε σχετικά με τον τυπικό κώδικα της
ικεσίας, τη θέση της στην ομηρική κοινωνία και τους
λόγους (κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτικούς κ.ά.)
που επέβαλαν την ύπαρξη και την αποδοχή τέτοιων
πρακτικών. Στο τέλος να συνθέσετε ένα κείμενο στο
οποίο να καταγράψετε τις απόψεις και τα συμπερά-
σματα στα οποία καταλήξατε (μπορείτε να επενδύσετε
εικαστικά το κείμενο σας με κάποιο δικό σας έργο η
φωτογραφικό υλικό της επιλογής σας). [Ενδεικτικές
Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Χώρος – Χρόνος,
Δράση – Αντίδραση, Κώδικας, Άτομο – Κοινωνία]

ραψωδία Ω 678-805

Ο θρήνος για τον Έκτορα

- Ο νεκρώσιμος νόστος του Έκτορα
- Εκδηλώσεις πένθους και επιτάφιοι θρήνοι
- Ταφικά έθιμα: η καύση και η ταφή του Έκτορα

Ο νεκρώσιμος νόστος του Έκτορα

– Ο Ερμής άγρυπνος βοηθός και συνοδός

Θεοί και άνθρωποι γλυκά στον ύπνον βυθισμένοι
ολονυκτός ησύχαζαν· ο αγαθοδότης μόνον
Ερμής μάτι δεν έκλειε, στον νουν του μεριμνώντας **680**
δρόμον ν' ανοίξει ακίνδυνον του γέροντος Πριάμου,
χωρίς να ιδούν οι θυρωροί, να φύγει από τες πρύμνες·
στην κεφαλήν του εστήθηκεν επάνω του και του είπε:
«Ω γέρε, πόσο αμέριμνα στη μέση των εχθρών σου
κοιμάσαι αφού σ' εθάρρεψε το έλεος του Αχιλλέως. **685**
Μ' άπειρα λύτρα ελύτρωσες το ποθητό παιδί σου·
αλλά για σένα ζωντανόν και τρίποδα θα δίδαν
τα τέκνα οπού σου έμειναν, εάν ο Αγαμέμνων
και όλ' οι άλλοι Αχαιοί πως είσ' εδώ γνωρίσουν».
Φοβήθηκε κι εσήκωσεν ο γέρος τον Ιδαίον. **690**
Κι έξεψ' ο Ερμής τες άμαξες κι εκείνος οδηγούσε
εις τον στρατόν ανάμεσα, χωρίς να ιδεί κανένας.

στ. 678-681 Ο ύπνος συνδέει τη σκηνή που εκτυλίσσεται στην κατοικία του Αχιλλέα με τους θεούς. Μόνο ο Ερμής μένει άγρυπνος· αυτός οδήγησε τον Πρίαμο στη σκηνή του Αχιλλέα χωρίς να τον δουν οι Αχαιοί και τώρα θα φροντίσει να τον συνοδεύσει με ασφάλεια πίσω στην Τροία.

στ. 682 οι θυρωροί: οι φρουροί των πυλών του αχαϊκού στρατοπέδου.

Η Τροία υποδέχεται το νεκρό Έκτορα

Και όταν στον Ξάνθον έφθασαν, διογέννητο ποτάμι,
ο Ερμής οπίσω εγύρισε στες κορυφές του Ολύμπου,
και η χρυσόπεπλη Ηώς την γην εφώτιζ' όλην, 695
κι εκείνοι με το λείψανο που εφέρναν τα μουλάρια
με δάκρυα, με ξεφωνητά τραβούσαν προς την πόλιν
και δεν τους νόησε κανείς παρά η Κασσάνδρα μόνη,
η κόρη οπού της χρυσής ομοίαζε Αφροδίτης.
Είχε ανεβεί στην Πέργαμον κι εκείθ' είδε στ' αμάξι 700

στ. 693 διογέννητο ποτάμι: το ποτάμι που οι θεοί ονόμαζαν «Ξάνθο» και οι άνθρωποι «Σκάμανδρο». Ο ποταμός αυτός νομιζόταν γιος του Δία και προσωποποιείται συχνά στην Ιλιάδα: παίρνει μέρος στη Θεομαχία (Υ 74) και στις συγκρούσεις που γίνονται στις όχθες του (Μάχη παραποτάμιος, Φ) μάχεται εναντίον του Αχιλλέα. Ο Σκάμανδρος αποτελούσε μάλλον το όριο της περιοχής που εξουσίαζαν οι Τρώες, γι' αυτό ο Ερμής εκεί ήρθε να παραλάβει τον Πρίαμο (Ω 351) και τώρα στο ίδιο σημείο τον εγκαταλείπει, γιατί θεωρείται πλέον ασφαλής.

στ. 698 νόησε... η Κασσάνδρα μόνη: μόνο εκείνη τους είδε. Η Κασσάνδρα δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γι' αυτό με το πρώτο φως της ημέρας έτρεξε να δει μήπως επιστρέφουν. Ίσως αυτή η ενέργεια της Κασσάνδρας να δικαιολογείται και από τη μαντική ικανότητα που διέθετε. Αυτή, λοιπόν, θα ξεσηκώσει τον πρώτο αυθόρμητο θρήνο για τον Έκτορα στην πόλη (Ω 708-709, πρβ. 741).

στ. 700 στην Πέργαμον: Πέργαμος ονομαζόταν η ακρόπολη της Τροίας, όπου βρισκόταν και το παλάτι του Πρίαμου. Εδώ όμως εννοεί το υψηλότερο σημείο της ακρόπολης, όπου βρισκόταν και ο ναός του Απόλλωνα.

τον ποθητόν πατέρα της μαζί με τον Ιδαίον,
και ως είδε τον κειτάμενον στο νεκρικό του στρώμα
μες στ' άλλο αμάξι, έσκουζεν η κόρη και στην πόλιν
έβαλε το ξεφωνητό: «Ω Τρώισσες, ω Τρώες,
κοιτάτ' εκεί τον Έκτορα, που άλλοτε απ' την μάχην 705
να σας γυρίζει ζωντανός ευφραίνετο η καρδιά σας
οπού τον είχαν ο λαός χαρά κι ελπίδα μόνην».
Τότε ψυχή δεν έμεινε στην πόλιν, μήτε άνδρας,
μήτε γυναίκα ότι σφοδρός τους συνεπήρε πόνος·
και τον νεκρόν προϋπάντησαν εκεί σιμά στην πόλιν· 710
πρώτη η γυνή του εχύθηκε στ' αμάξι και η μητέρα
την κεφαλήν του αγκάλιαζαν, εκλαίαν, εμαδιόνταν,
και ο λαός ακίνητος ολόγυρα εθρηνούσε.
Και ο ήλιος θα εβασίλευε και ακόμη αυτόν θα κλαίαν
τον πεθαμένον Έκτορα εκεί εμπρός στις πύλες, 715
αν απ' τ' αμάξι ο γέροντας δεν έλεγε στα πλήθη:
«Τόπον στες μούλες κάμετε· κατόπι αφού στο σπίτι
τον φέρω, ξεθυμάνετε τον πόνον της ψυχής σας».

Η πρόθεσις – Οι θρήνοι

Και ως είπ' εκείνοι εχώρισαν τ' αμάξι να περάσει·
και αφού στα ωραία δώματα το λείψανο ανεβάσαν, 720
στην κλίνη τον απόθεσαν, κι εκάθισαν στο πλάγι τους

στ. 712 εμαδιόνταν: το ξερίζωμα των μαλλιών
αποτελούσε ένδειξη πένθους για τις γυναίκες συγγενείς
του νεκρού.

στ. 713 ακίνητος: η στάση δηλώνει σεβασμό προς τον
νεκρό.

στ. 721 στην κλίνη τον απόθεσαν: η έκθεση του νεκρού
στη νεκρική κλίνη μέσα στο σπίτι του μέχρι την ταφή
ονομαζόταν πρόθεσις, ενώ η μεταφορά του στον τάφο
(ή στην πυρά, Ω 787) εκφορά.

θρηνωδούς, το θλιβερό τραγούδι ν' αρχινήσουν.
Και αντιφωνούσαν κλαίοντας στον θρήνον οι γυναίκες.

Ο θρήνος της Ανδρομάχης

Και η λευκοχέρ' αρχίνησε τον θρήνον Ανδρομάχη
στην κεφαλήν του Έκτορος απλώνοντας τα χέρια: **725**
«Άνδρα μου, νέος πέθανες, κι εμέν' αφήνεις χήραν
στο σπίτι με το τρυφερό παιδί που εμείς οι δύο
οι άμοιροι εγεννήσαμεν· και δεν θα μεγαλώσει
οϊμένα, ότι γρήγορα τούτη θα πέσ' η πόλις
τώρα που εσύ εχάθηκες, ο στύλος της, η ασπίδα, **730**
που τα παιδιά της έσωζες και τες σεμνές μητέρες,
που γρήγορα στα πλοία τους θενά μας ρίξουν όλες

στ. 722 τους θρηνωδούς: οι θρηνωδοί ήταν επαγγελματίες που μοιρολογούσαν τον νεκρό και συνόδευαν τα εξατομικευμένα θρηνητικά άσματα με την κατάλληλη μουσική. Ο Όμηρος δεν αναφέρει αλλού επαγγελματίες θρηνωδούς.

στ. 723 αντιφωνούσαν... οι γυναίκες: ανάμεσα στα άσματα των επαγγελματιών θρηνωδών ακούγονταν οι θρηνητικές φωνές των γυναικών.

στ. 729 τούτη θα πέσ' η πόλις: η Ανδρομάχη στο θρήνο της περιγράφει με μελανά χρώματα τι θα ακολουθήσει τώρα που η ίδια, το παιδί της και οι πολίτες έχασαν το μοναδικό πρόμαχο και προστάτη τους: η άλωση της πόλης θεωρείται πλέον βέβαιη. Έτσι, μετά και τον υπαινιγμό της Κασσάνδρας (Ω 707), ο ποιητής αφήνει στους ακροατές του έντονη την εντύπωση ότι το τέλος του Έκτορα προοικονομεί το τέλος της Τροίας.

στ. 731 έσωζες: στο πρωτότυπο έχες = προστάτευσες. Το ρήμα έχω υπαινίσσεται την ετυμολογική προέλευση του ονόματος του Έκτορα- Έκτωρ (<έχω) = αυτός που κρατάει κάτι με δύναμη, που είναι το έρεισμα, το στήριγμα της Τροίας.

Εικόνα 45. Μνημειακός γεωμετρικός αμφορέας από το Δίπυλο του Κεραμεικού. Ανάμεσα στις λαβές εικονίζεται η **πρόθεσις** του νεκρού (760-750 π.Χ.), Αθήνα Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

και συ μαζί μου, τέκνον μου, θα είσαι να δουλεύεις
με κόπον σ' έργα ουτιδανά καταδυναστεμένος
κάτω από κύριον σκληρόν, αν πρώτα δεν σε ρίξει **735**
από του πύργου την κορφήν να κακοθανατίσεις
κανείς οπού του φόνευσεν ο Έκτωρ τον πατέρα,
τον αδελφόν ή το παιδί, διότι από το χέρι
εκείνου πλήθος Αχαιών εδάγκασαν το χώμα.
Ότι ο πατέρας σου απαλός στον πόλεμον δεν ήταν· **740**
για τούτο σήμερα ο λαός ολόκληρος τον κλαίει,
και λύπη θα 'σαι αμίλητη, ω Έκτορ, στους γονείς σου,
μόν' άλλος είναι ο πόνος μου·
στην κλίνην σου, ω γλυκέ μου,

στ. 734 έργα ουτιδανά καταδυναστεμένος: τονίζεται ο δουλικός χαρακτήρας των εργασιών αυτών (πρβ. Z 455 κ.εξ.).

στ. 736 να κακοθανατίσεις: μεταγενέστερες πηγές μας πληροφορούν ότι οι Αχαιοί σκότωσαν το γιο του Έκτορα ρίχνοντάς τον από τα τείχη της πόλης, ενώ η Ανδρομάχη έγινε σκλάβα του Νεοπτόλεμου, του γιου του Αχιλλέα.

στ. 742 λύπη... αμίλητη: πόνος που δεν περιγράφεται με λόγια, άφατη λύπη.

δεν πέθανες, το χέρι σου στο χέρι μου ν' απλώσεις,
και κάποιον λόγον φρόνιμον

να βάλεις στην καρδιά μου **745**

ημέρα νύκτα μες στον νου να το 'χω και να κλαίω».

Ο θρήνος της Εκάβης

Και με τον θρήνον πόκαμνε στενάζαν οι γυναίκες
και ανάμεσόν τους άρχισε κι η Εκάβη να θρηνήσει:

«Έκτορ, ω το ακριβότερο απ' όλα τα παιδιά μου,
και όταν μου εζούσες, οι θεοί,

γλυκέ μου, σ' αγαπούσαν **750**

και τώρα μες στον θάνατον ακόμη σε λυπούνται.

στ. 750-751 οι θεοί... σ' αγαπούσαν και τώρα... ακόμη σε λυπούνται: οι θεοί έδειξαν την εύνοιά τους όχι μόνο φροντίζοντας το σώμα του νεκρού (βλ. Ψ 184-191), αλλά μεριμνώντας και για τη λύτρωσή του από τον Αχιλλέα. Έτσι στη συνέλευση των θεών (Ω 66 κ.εξ.) ο Δίας είχε τονίσει στην Ήρα την αγάπη των θεών για τον Έκτορα και το δικό του προσωπικό ενδιαφέρον για την ευσέβεια που είχε δείξει προς αυτούς, όσο ζούσε, και για τις θυσίες που είχε προσφέρει. Οι θεοί αφήνουν τους ανθρώπους να υποφέρουν (Ω 525-526), όμως οι άνθρωποι μπορούν να προσδοκούν κάποια ανταπόδοση, όταν είναι θεοσεβείς.

Τ' άλλα παιδιά μου, όσα 'πιανεν ο γρήγορος Πηλείδης
απόπερ' από την θάλασσαν στα ξένα τα επουλούσε
στην Λήμνον την σκοταδερή,

στην Σάμον και στην Ίμβρον·
και συ, αφού σ' ενέκρωσεν η λόγχη του και γύρω **755**
του φίλου οπού του εφόνευσες τον τάφον σ' έχει σύρει,
και όμως με αυτό δεν έκαμε τον φίλο ν' αναζήσει,
εμπρός μου τώρα δροσερός και ανέγγιχτος στο σπίτι
κείτεσαι, ωσάν τον άνθρωπον

που την ψυχήν του επήρε
ο Φοίβος ο αργυρότοξος με τ' άλυτά του βέλη». **760**
Και η κλάψα της εσήκωσε γύρω οδυρμόν και θρήνους.

στ. 752-753 τ' άλλα παιδιά μου, όσα 'πιανεν... στα ξένα
τα επουλούσε: ο Αχιλλέας, όπως και άλλοι Αχαιοί (βλ.
B 229-231), είχε ελευθερώσει με λύτρα τον Ίσιο και τον
Άντιφο (Λ 100-106), ενώ είχε πουλήσει τον Λυκάονα στη
Λήμνο (Φ 34-45, 73-81, πρβ. X 45). Ο ίδιος εξάλλου ο
ήρωας ισχυριζόταν ότι πριν από το θάνατο του
Πάτροκλου είχε χαρίσει τη ζωή σε πολλούς Τρώες (Φ
99-105). Η Εκάβη κατά παράδοξο τρόπο δε μνημονεύει
τα άλλα της παιδιά που σκότωσε ο Αχιλλέας (πρβ. Ω
520), ίσως επειδή θέλει να τονίσει την αγριότητα του
Πηλείδη προς τον Έκτορα.

στ. 754 την σκοταδερή: η Λήμνος ήταν σκοτεινή,
ομιχλώδης, σκεπασμένη με καταχνιά· ίσως εξαιτίας του
ηφαιστείου που υπήρχε εκεί. Η Σάμος που αναφέρεται
στον ίδιο στίχο είναι η Σαμοθράκη.

στ. 757 ν' αναζήσει: χωρίς παρ' όλα αυτά να τον
επαναφέρει στη ζωή. Κι ο Αχιλλέας τώρα πια (Ω 550-
551) έχει κατανοήσει την αλήθεια που εκφράζει εδώ η
πικραμένη Εκάβη.

Ο θρήνος της Ελένης

Και τρίτ' η Ελένη άρχισε τον θρήνο της κι εκείνη:
«Ω Έκτορ μου, ο ακριβότερος

των αδελφών του ανδρός μου,
κι είν' άνδρας μου ο θεόμορφος Αλέξανδρος που εμένα
εδώ στην Τροίαν έφερε· να 'χα πεθάνει πρώτα. **765**
Χρόνοι επεράσαν είκοσιν αφ' ότου εκείθεν ήλθα
και άφησα την πατρίδα μου· και απ' τα δικά σου χείλη
λόγον ποτέ δεν άκουσα κακόν να με πικράνει.

στ. 762 τρίτ' η Ελένη άρχισε τον θρήνο της: η Ελένη δε θα μπορούσε να μη συμμετέχει στο πένθος του κορυφαίου από τους πολεμιστές που έχασαν τη ζωή τους εξαιτίας της. Ο θρήνος της είναι πολύ προσωπικός, καθώς δεν αναφέρεται στην πολεμική ανδρεία του Έκτορα, αλλά στη γλυκύτητα και την καλοσύνη (αγαθοσύνη, στ. 773) του ήρωα προς αυτήν την ίδια. Με το θάνατο του Έκτορα η Ελένη έχασε εκείνον που την προστάτευε από τους υβριστικούς λόγους των άλλων (στ. 767-768, 769-772).

στ. 765 να 'χα πεθάνει πρώτα: συχνά η Ελένη παρουσιάζεται στο έπος να έχει μετανιώσει πικρά και να νιώθει τύψεις συνειδήσεως που προκάλεσε αυτόν τον πόλεμο και το θάνατο τόσων ανθρώπων (βλ. Z 344 κ.εξ.).

στ. 766 χρόνοι επεράσαν είκοσιν: τα γεγονότα της Ιλιάδας ανήκουν στο δέκατο χρόνο του πολέμου. Όμως η Ελένη κάνει λόγο για εικοσάχρονη απουσία από την πατρίδα της, επειδή πρέπει να μεσολάβησε μια μακρά περίοδος πολεμικών προετοιμασιών των Αχαιών μεταξύ της αρπαγής της και της έναρξης του πολέμου. Γι' αυτό το θέμα δεν αναφέρεται τίποτε σε κανένα άλλο σημείο των ομηρικών επών.

Και αν κάποιος απ' τους αδελφούς
η από τες αδελφές σου
ή από τες συννυφάδες μου με απόπαιρνεν ή ακόμη **770**
η πεθερά μου – ο πενθερός με αγάπα ωσάν πατέρας –
συ μόνος τον ημέρωνες με λόγια μελωμένα
με την αγαθοσύνην σου· για τούτο σένα κλαίω
και αντάμα εμέ την άμοιρην και σχίζεται η καρδιά μου.
Ότι κανείς δεν μόμεινεν εις όλην την Τρωάδα **775**
να είναι φίλος της καρδιάς και μ' αποστρέφοντ' όλοι». **775**
Και ως έκλαιε τριγύρω της εστέναζαν τα πλήθη.

Ετοιμασίες για την ταφή

Και τότε ο γέρος Πρίαμος επρόσταξε στα πλήθη:
«Στην πόλιν, Τρώες, φέρετε τα ξύλα, μη φοβείσθε
καρτέρι από τους Αχαιούς· μου έταξε ο Πηλείδης **780**
όταν από τες πρύμνες του αυτός μ' επροβοδούσε,
πριν φέξ' η δωδεκάτη αυγή να μη μας πολεμήσει». **780**
Και αυτοί τες μούλες έξεψαν
στ' αμάξια και τους ταύρους

στ. 771 ο πενθερός με αγάπα ωσάν πατέρας: πρβ. τη σκηνή της Τειχοσκοπίας, Γ 162-165. Ωστόσο, ο Πρίαμος δεν προστάτευε την Ελένη από τις ύβρεις των άλλων, όπως μας αφήνουν να εννοήσουμε οι στ. 772 και 775-776.

στ. 772 με λόγια μελωμένα: γλυκά λόγια.

στ. 777-778 τα πλήθη... στα πλήθη: πιθανόν όλος ο λαός της Τροίας, του οποίου ένα μέρος είχε μπει στα ανάκτορα.

στ. 778-782 Πρβ. το αίτημα του Πρίαμου και την υπόσχεση του Αχιλλέα (Ω 660-673).

και με σπουδὴν συνάχθησαν εμπρός στην πόλιν ὅλοι
και εννιά ημέρες ἔφερναν ἀπὸ το δάσος ξύλα· **785**

Η πυρά και η ταφή του Ἴκτορα

και ἄμα η δεκάτη εφάνη αυγή τον κόσμον να φωτίσει
τότ' ἔβγαλαν τον Ἴκτορα και κλαίοντας τον θέσαν
εις της πυράς την κορυφήν, κατόπι την ανάψαν.

Και ἄμα η ροδοδάκτυλη Ηώς στον κόσμο εφάνη,
εις την πυράν ολόγυρα του Ἴκτορος του ανδρείου **790**
ὅλος συνάχθηκε ο λαός κι ἄφθονο πρῶτα εχύσαν
κрасί μες στην πυρκαϊά και την εσβήσαν ὅλην
ως εκεί που εβόσκησε η φωτιά,

οι αὐτάδελφοι και οι φίλοι
κατόπιν ὅλα εσύναξαν τα ἄσπρα κόκαλά του,
κι ἔτρεχαν δάκρυα θερμά ἀπὸ τα μάγουλά τους. **795**

στ. 785 κι εννιά ημέρες: ο αριθμός των ημερῶν εἶναι υπερβολικός. Σε ἄλλες παρόμοιες περιπτώσεις που αναφέρονται στην Ἰλιάδα (H 417 κ.εξ., Ψ 110 κ.εξ.) μια μέρα ἦταν αρκετή. Ὅταν ο Πρίαμος ζητάει ανακωχή ἀπὸ τον Αχιλλέα, τονίζει ὅτι τα ξύλα θα τα μεταφέρουν «ἀπὸ δάσος μακρινό» (Ω 664), ἀλλὰ εκείνο που υπογραμμίζει εἶναι ὅτι θέλουν ο θρήνος να κρατήσῃ εννιά ημέρες (Ω 665).

στ. 787 τότ' ἔβγαλαν τον Ἴκτορα: τη δέκατη μέρα γίνεται η εκφορά του νεκρού Ἴκτορα.

στ. 788 εις της πυράς... την ανάψαν: το ἰλιαδικό ἔπος αρχίζει με τις πυρές που ανάβουν στο στρατόπεδο των Αχαιῶν για τους νεκρούς ἀπὸ το λοιμό (A 52) και τελειώνει με τη νεκρική πυρά του Ἴκτορα στο αντίπαλο στρατόπεδο.

στ. 791 ὅλος συνάχθηκε ο λαός: η πάνδημη συμμετοχή τονίζει τη σημασία της απώλειας, ἀλλὰ και αφήνει να εννοηθεῖ ὅτι μετὰ το χαμό του Ἴκτορα η Τροία θα ἔχει την ἴδια τύχη.

Και μέσα εις χρυσήν λάρνακα τα έθεσαν κατόπι
με πορφυρά και μαλακά σεντόνια τυλιγμένα·
κατόπι τα εκατέβασαν μες στο βαθύ κιβούρι
κι επάνω εστοίβασαν πυκνά λιθάρια και μεγάλα·
και αφού τάφον εσήκωσαν με χώματα εκαθόνταν **800**
φύλακες, απ' τους Αχαιούς το μνήμα να φρουρήσουν.
Και αφού το μνήμα ετοίμασαν, συναθροισθήκαν όλοι
με τάξιν και εκάθησαν στο θαυμαστό τραπέζι
μέσα στα υψηλά δώματα του σεβαστού Πριάμου.
Αυτός του ανδρείου Έκτορος ο ενταφιασμός εγένη. **805**

στ. 796 λάρνακα: οστεοθήκη, φέρετρο· για τον Πάτροκλο είχε χρησιμοποιηθεί «χρυσή φιάλη» (Ψ 243). Μια άλλη διαφορά επίσης είναι ότι τα οστά του Πάτροκλου, πριν τυλιχτούν με λεπτό ύφασμα, καλύφθηκαν με λίπος (Ψ 253).

στ. 798 κιβούρι: τάφος.

στ. 799-800 Πάνω από τον τάφο έριξαν πέτρες και πάνω απ' αυτές ύψωσαν τύμβο από χώμα (πρβ. Ω 667). Ο τύμβος διατηρούσε ζωντανή τη μνήμη του νεκρού στις επόμενες γενιές. Γι' αυτό ο Σκάμανδρος είχε απειλήσει να θάψει τον Αχιλλέα κάτω από τη λάσπη του, έτσι ώστε να μη χρειαστεί να του υψώσουν τύμβο οι Αχαιοί και η μνήμη του να σβήσει γρήγορα (Φ 316-323).

στ. 801 φύλακες: ο φόβος είναι αδικαιολόγητος, αφού υπήρχε η υπόσχεση του Αχιλλέα (Ω 780-782, πρβ. Ω 670 κ.εξ.). Η μνεία, ωστόσο, των φρουρών και μιας ενδεχόμενης επίθεσης των Αχαιών (πρβ. Ω 779-780) θυμίζει στους ακροατές του έπους ότι βρισκόμαστε σε μια εύθραυστη ανακωχή των εμπολέμων και ότι ο πόλεμος δεν έχει τελειώσει οριστικά (πρβ. Ω 668).

**«Ὅψεσθε, Τρῶες καὶ Τρωάδες, Ἔκτορ' ἰόντες, εἴ ποτε
καὶ ζῶντι μάχης ἔκ νοστήσαντι
χαίρετ', ἐπεὶ μέγα χάρμα πόλει τ' ἦν παντί τε δήμῳ.»
(Ω 704-706)**

Εικόνα 46. Μνημειακός κρατήρας
από το Δίπυλο του Κεραμεικού.
Στην κύρια ζώνη εικονίζεται η
εκφορά του νεκρού πάνω σε
άμαξα, 740 π.Χ. Αθήνα, Εθνικό
Αρχαιολογικό Μουσείο.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

1. Η κηδεία του Αχιλλέα

Ο θάνατος του Αχιλλέα δεν περιγράφεται στην Ιλιάδα. Στην τελευταία όμως ραψωδία της Οδύσσειας ο νεκρός Αγαμέμνονας συναντά τον Πηλείδη στον Κάτω κόσμο και του διηγείται τα γεγονότα τα σχετικά με την κηδεία του.

«Κι απ' τις ριζιές σαν πήραμε το λείψανο στα πλοία,
σε στρώμα σε ξαπλώσαμε, και τ' όμορφο κορμί σου
παστρέψαμε με χλιο νερό και λάδι, κι όλοι γύρω
χύνανε δάκρυα οι Δαναοί κι έκοβαν τα μαλλιά τους. 45
Κι η μάνα σου ήρθε απ' το γιαλό μ' αθάνατες Νεράιδες,
σαν άκουσε την είδηση και μια βουή μεγάλη
σηκώθηκε στη θάλασσα, που όλους τρεμούλα πήρε.

Θα ἔμπαιναν τότε οἱ Δαναοὶ στα βαθουλὰ καράβια, 50
αν δὲν τοὺς κράταγε ἄνθρωπος,
πολλῶν κι ἀρχαίων γνῶστης,
ο Νέστορας, που κι ἀπὸ πρὶν σοφὴ ἦταν ἡ βουλή του.
Αὐτὸς με λόγια γνωστικά τοὺς μίλησε ἔτσι κι εἶπε·
“Ἀργίτες, Ἀχαιοῦλα, μὴ φεύγετε, σταθεῖτε,
να ἔρθει ἀπ’ τὸ κύμα ἡ μάνα του μ’ ἀθάνατες Νεραίδες 55
το πεθαμένο τῆς παιδί να το μοιρολογήσει”.
Κι οἱ μεγάλωψυχοὶ Ἀχαιοὶ τὴν ἀκούσαν κι μένουν.
Γύρω σου οἱ κόρες στάθηκαν τοῦ πελαγίστιου γέρου,
κι ἄλιωτα ρούχα σου βάλαν κι τὸ χαμό σου κλαίγαν.
Κι οἱ Μούσες ὅλες, κι οἱ ἐννιά, με τὴ γλυκιά φωνή τοὺς, 60
μοιρολογούσαν, που Ἀχαιοῦ δὲν ἔμεινε ἓνα μάτι
ἀδάκρυτο. Τέτοιον καημὸ το μοιρολόι σκορπούσε.
Μέρες κι νύχτες δεκαφτά, χωρὶς να πάψει ὁ θρήνος,
σε κλαίγαμε, οἱ ἀθάνατοὶ με τοὺς θνητοὺς ἀνθρώπους.
Στις δεκοχτῶ σε δώσαμε στὶς φλόγες κι τριγύρω 65
αρνιά παχιά σου σφάξαμε κι τραχηλάτα βόδια.
Και συ στα ρούχα τῶν θεῶν, στο λάδι κι στο μέλι
καιγόσουν, κι ἄπειροὶ Ἀχαιοὶ, πεζούρα κι ἀμαξάδες,
τ’ ἄρματα ρίχναν στὴ φωτιά να δυναμώσει ἡ φλόγα
κι μιὰ βουή σηκώθηκε κι ἀλαλαγμὸς μεγάλος. 70
Κι ὅταν πια σ’ ἔκαψε ἡ φωτιά, τὰ κόκαλά σου τ’ ἄσπρα
συνάξαμε τὴ χαραυγὴ κι βάλαμε, Ἀχιλλέα,
σε λάδι κι ἄδοιο κρασί. Κι ἓνα χρυσὸ ἀμφορέα
ἔφερε ἡ μάνα σου, δουλειὰ τοῦ ξακουσμένου Ἡφαίστου,
κι ἔλεγε ἀπ’ τὸ Διόνυσο πως χάρισμα τὸν εἶχε. 75
Εκεῖ, Ἀχιλλέα, βάλαμε τὰ κόκαλά σου τ’ ἄσπρα,
με τοῦ Πατρόκλου ἀνάμιχτα, που ἔχε ἀπὸ πρὶν πεθάνει,
κι τοῦ Ἀντιλόχου χωριστά,
που ἀπ’ ὅλους τοὺς συντρόφους
– ὁ Πάτροκλος σαν πέθανε – ξεχωριστὰ ἀγαπούσες.
Κι ολόγουρά τοὺς ἔπειτα ψηλὸ μεγάλο τάφο 80
σηκώσαμε ὅλος ὁ στρατὸς τῶν μαχητῶν Ἑλλήνων,

στον απλωτόνε Ελλησποντο, σε μιας κορφής την άκρη,
να φαίνεται απ' το πέλαγο και να τον βλέπουν όλοι,
όσοι στον κόσμο τώρα ζουν κι όσοι ξοπίσω θα 'ρθουν.
Κι απ' τους θεούς η μάνα σου πεντάμορφα βραβεία **85**
ζήτησε και μας έβαλε στων Αχαιών τους πρώτους.
Πολλές φορές θα σου 'τυχε να ιδείς ταφές ηρώων,
όταν μεγάλος βασιλιάς καμιά βολά πεθάνει,
που βγαίνουν στον αγώνα οι νιοί
να πάρουν τα βραβεία.

Μα εκείνα ανίσως τα 'βλεπες,
θα σάστιζε έτσι ο νους σου, **90**
πόβαλε η αργυρόποδη θεά για σένα η Θέτη,
γιατί ήσουν στους μακαριστούς θεούς αγαπημένος.
Κι αν πέθανες, δεν χάθηκε στον κόσμο τ' όνομά σου,
μα θα 'ναι αιώνια η δόξα σου σ' όλη τη γη, Αχιλλέα».

(Οδύσσεια ω 43-94, μτφρ.
Ζ. Σίδερης, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1981)

στ. 45 χλιο νερό: ζεστό, χλιαρό νερό· **στ. 46** κι έκοβαν
τα μαλλιά τους: έθιμο το οποίο αποτελούσε έκφραση
μεγάλου πένθους· **στ. 47, 55 Νεράιδες:** πρόκειται για
τις Νηρηίδες, τις κόρες του Νηρέα (ο Νηρέας, πατέρας
και της Θέτιδας, ήταν θαλασσινή θεότητα, γι' αυτό στο
στ. 58 ονομάζεται «πελαγίσιος γέρος»)· **στ. 67** στο λάδι
και στο μέλι: το μέλι και το λάδι ήταν προσφορά στους
νεκρούς, αλλά χρησίμευαν συγχρόνως για να
δυναμώνουν τη νεκρική πυρά·
στ. 73 άδολο κρασί: ανέρωτο κρασί.

2. Η καταστροφή της Τροίας

Στο ποίημα του Αρκτίνου από τη Μίλητο (8ος-7ος αι. π.Χ.) Ιλίου Πέρσις περιγράφεται η κατάληψη της Τροίας από τους Αχαιούς. Στους στίχους που ακολουθούν πληροφορούμαστε ποια ήταν η τύχη του Πρίαμου και της οικογένειάς του.

«Η Τροία πια κουρσεύεται, καίγεται και πατιέται
και δεν υπάρχει Αχαιός που δεν ευχαριστιέται.
Ο Πρίαμος ο βασιλιάς σφάζεται με μανία
στού Ερκείου Δία το βωμό χωρίς πια ευσπλαχνία. **555**
Ψάχνει και ο Μενέλαος να βρει πια την Ελένη,
σκοτώνει το Δηίφοβο και την ελευθερώνει.
Το ξόανο της Αθηνάς ο Αίας ρίχνει κάτω,
τη μάντισσα αρπάζοντας Κασσάνδρα απ' το μπράτσο!
Το μέγα το ρηγόπουλο, το Αστυανακτάκι, **560**
απ' τα ψηλά δεν πέταξε, σα να 'ταν κουταβάκι
ο Οδυσσέας ο γνωστός, ο πρώτος στην Ιθάκη;
Στον τάφο τ' Αχιλλέα μας σφάζεται με μανία
η δόλια Πολυξένη πια, χωρίς καμιά αιτία.
Στην Τροία βάζουνε φωτιά από μια άκρη σ' άκρη **565**
κι η πόλη στάχτη γίνεται, πνίγεται μες στο δάκρυ!
Τα λάφυρα μοιράζονται, τα δώρα απ' τη μάχη,
παίρνει κι ο Νεοπτόλεμος λεία την Ανδρομάχη.
Αυτά και άλλα πιο πολλά επράξαν οι Αργείοι,
χωρίς κανένα δισταγμό, καμιά αιδημοσύνη!» **570 570**

(Ιλίου Πέρσις, στ. 552-570, μτφρ. Γ.Θ. Καλοδήμου,
σελ. 167-168, ιδ' Έκδοση, Λαμία 2000)

στ. 555 στού Ερκείου Δία το βωμό: ο Πρίαμος κατέφυγε στο βωμό του Ερκείου Δία, του προστάτη της οικογένειας και των συγγενικών δεσμών, όμως ο Νεοπτόλεμος, ο γιος του Αχιλλέα, τον απομάκρυνε από τον ιερό χώρο και τον σκότωσε μπροστά στο παλάτι·

στ. 557 σκοτώνει το Δηίφοβο: ο Δηίφοβος, γιος του Πρίαμου και της Εκάβης, σύμφωνα με τη μεταγενέστερη παράδοση είχε γίνει σύζυγος της Ελένης μετά το θάνατο του Πάρη· **στ. 558 το ξόανο της Αθηνάς:** η Κασσάνδρα για να σωθεί κατέφυγε στο ναό της Αθηνάς και αγκάλιασε το ξόανο (ξύλινο άγαλμα) της θεάς, αλλά ο Αίας του Οϊλέα (ο Λοκρός), ρίχνοντας κάτω το άγαλμα, την έσυρε έξω από το ναό. Τελικά, η Κασσάνδρα ακολούθησε τον Αγαμέμνονα στις Μυκήνες και σκοτώθηκε από την Κλυταιμνήστρα· **στ. 560-561: ο Νεοπτόλεμος πήρε αιχμάλωτη την Ανδρομάχη,** αφού πρώτα έριξε από τα τείχη το μικρό Αστυάνακτα. Σύμφωνα με άλλη παράδοση, την οποία ακολουθεί η Ιλίου Πέρσις, το γιο του Έκτορα τον γκρέμισε από τα τείχη ο Οδυσσέας· **στ. 564 η δόλια Πολυξένη:** η Πολυξένη, κόρη του Πρίαμου, θυσιάστηκε πάνω στον τάφο του Αχιλλέα από το γιο του Νεοπτόλεμο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Να περιγράψετε με λίγα λόγια:

α) την υποδοχή του νεκρού Έκτορα από τους συγγενείς του και τους πολίτες της Τροίας, β) την προετοιμασία και τη διαδικασία της ταφής του ήρωα. Τι ακολούθησε μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας της ταφής;

2. Όταν ο Αχιλλέας σκοτώνει τον Έκτορα, οι Τρώες συνδέουν το θάνατο του με την άλωση της Τροίας: «μες στο καστρί οι γυναίκες σκλήριζαν, θρηνολογούσαν οι άντρες. / Κι έμοιαζε ο θρήνος τους σα να 'πιασε φωτιά και καταλούσε / όλη την Τροία την αφηλόχτιστη, κορφή του κάστρου ως κάτω»

(Χ 409-411, μτφρ. Ν. Καζαντζάκη – Ι.Θ. Κακριδή). Σε ποια σημεία της ενότητας συνδέεται ξανά, υπαινικτικά ή ολοφάνερα, ο θάνατος του Έκτορα με την πτώση της Τροίας;

3. Τόσο η Ανδρομάχη (Ω 729-739) όσο και ο Έκτορας (Ζ 448-465) κάνουν λόγο για την επικείμενη πτώση της Τροίας. Αφού διαβάσετε και τους στίχους θ 595-643 από την Οδύσσεια (μτφρ. Δ.Ν. Μαρωνίτη) και το Παράλληλο κείμενο 2, να γράψετε ένα δικό σας κείμενο για την άλωση της Τροίας. Να στηρίζετε το κείμενο σας σε συγκεκριμένες αναφορές σε χωρία των δύο κειμένων.

4. Αφού λάβετε υπόψη σας την περιγραφή του πρώτου αυθόρμητου θρήνου για τον Έκτορα κοντά στις Σκαιές πύλες αλλά και εκείνου που έγινε στη συνέχεια στο παλάτι, να επισημάνετε τα βασικά στοιχεία (έθιμα, κινήσεις, εκφράσεις κτλ.) που συνθέτουν την τυπική μορφή του επιτάφιου θρήνου της ομηρικής κοινωνίας.

5. Ο θρήνος της Εκάβης έχει μορφή τριαδική (ΑΒΑ). Αρχικά, δηλαδή, η μητέρα του Έκτορα απευθύνεται στον αγαπημένο της γιο (Α: 749-751)· στη συνέχεια, σε ένα κεντρικό τμήμα, αφηγείται γεγονότα σχετικά με το θάνατο του Έκτορα και τη μοίρα των άλλων παιδιών της (Β: 752-757) και στο τέλος απευθύνεται και πάλι στον νεκρό (Α: 758-760). Μπορείτε να βρείτε αν αυτό το τριαδικό σχήμα υπάρχει και στους θρήνους της Ανδρομάχης ή της Ελένης;

6. Ποιος στίχος από το θρήνο της Ελένης δείχνει ότι η ηρωίδα αισθάνεται μεταμελημένη για τον ερχομό της στην Τροία; Θυμάστε κάποια άλλη περίπτωση κατά την οποία η Ελένη εκφράζει ανάλογα αισθήματα;

7. Γιατί νομίζετε ότι ο ποιητής αποδίδει τόση σημασία στους θρήνους για τον Έκτορα ύστερα από την ατίμωσή του από τον Αχιλλέα;

8. Αφού διαβάσετε την οδυσσειακή περιγραφή των επιτάφιων τιμών που αποδίδονται στον Αχιλλέα (Παράλληλο κείμενο 1), να κάνετε συγκρίσεις με την κηδεία του Έκτορα και να βρείτε κοινά σημεία και διαφορές.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Στη ραψωδία Ω γίνεται επανειλημμένως λόγος για την ταφή και τον τύμβο του Έκτορα. Για τα θέματα αυτά είχε κάνει λόγο και ο ίδιος ο ήρωας πριν από τη μονομαχία του με τον Αίαντα (Η 76-91). Αυτά τα στοιχεία υποδηλώνουν το σπουδαίο ρόλο που έπαιζε ο τύμβος στη διατήρηση της υστεροφημίας του ήρωα. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να επισκεφθείτε: η πρώτη ομάδα κάποιο αρχαίο νεκροταφείο· η δεύτερη τη βιβλιοθήκη του σχολείου σας και να αναζητήσετε με τη βοήθεια του καθηγητή σας τη σχετική βιβλιογραφία· η τρίτη ομάδα ένα σύγχρονο νεκροταφείο. Αφού συλλέξετε φωτογραφικό υλικό, να κάνετε συγκρίσεις και να καταλήξετε σε συμπεράσματα για τη σημασία του μνημείου / τάφου (σήματος στα αρχαία ελληνικά) στις διάφορες εποχές και για τη σχέση ζώντων και νεκρών, όπως αυτή αναδεικνύεται μέσα από αφιερώματα, επιγραφές, καλλωπισμό με άνθη κτλ. Μια τέταρτη ομάδα μπορεί να απεικονίσει, με τη βοήθεια του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του υλικού που θα αναζητήσει στο Διαδίκτυο, ένα μυκηναϊκό τάφο ή τύμβο με τα κτερίσματα που πιθανόν θα περιείχε. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Χώρος – Χρόνος, Σχέση, Πολιτισμός, Τέχνη]

2. Ταφικά έθιμα: από τον Όμηρο στο σύγχρονο κόσμο. Αφού χωριστείτε σε ομάδες:

α) Να ζητήσετε από συγγενείς, οικογενειακούς φίλους η συγχωριανούς σας να σας περιγράψουν πώς γίνεται η πρόθεση, η εκφορά και η ταφή ενός νεκρού στην ιδιαίτερη πατρίδα σας (με ερωτηματολόγιο σε μορφή συνέντευξης). Στη συνέχεια να κάνετε συγκρίσεις με την ταφή του Έκτορα και τα συμπεράσματά σας να τα εκθέσετε στην τάξη.

β) Να καταγράψετε με τη βοήθεια των γνώσεών σας από το μάθημα των Θρησκευτικών, τους ύμνους και τα τροπάρια που περιλαμβάνει η Νεκρώσιμη Ακολουθία. Ποιος είναι ο στόχος αυτών των εκκλησιαστικών ύμνων;

γ) Ο νεκρόδειπνος με τον οποίο κλείνει η ταφή του Έκτορα συνηθίζεται σήμερα στην ιδιαίτερη πατρίδα σας; Τι περιλαμβάνει το δείπνο αυτό σήμερα και ποιος είναι ο στόχος του; [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Κώδικας – Νόμος, Άτομο – Κοινωνία, Παράδοση]

Εικόνα 47. Η Θέτιδα και οι Νηρηίδες θρηνούν το νεκρό Αχιλλέα. Κορινθιακή υδρία, 570 π.Χ. περίπου. Παρίσι, Μουσείο του Λούβρου (αντίγραφο).

ΘΕΜΑΤΑ ΣΥΝΘΕΤΙΚΩΝ–ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΩΝ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΛΙΑΔΑ

1. Αν και η Ιλιάδα είναι ένα ηρωικό πολεμικό έπος μιας ανδροκρατούμενης κοινωνίας, η γυναίκα κατέχει μια αρκετά σημαντική θέση μέσα σ' αυτό. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να αναλάβετε να μελετήσετε διάφορα θέματα που έχουν σχέση με τη γυναίκα και το ρόλο της στο ιλιαδικό έπος, όπως π.χ. «Η γυναίκα ως σύζυγος και μητέρα στην Ιλιάδα», «Η γυναίκα πολεμικό λάφυρο και ερωμένη», «Γυναίκα και επιτάφιος τιμές ηρώων», «Η τύχη του γυναικείου πληθυσμού μετά την άλωση μιας πόλης κατά τη διάρκεια του ιλιαδικού πολέμου» κ.ά. Στη συνέχεια να παρουσιάσετε τις εργασίες σας στην τάξη για συζήτηση. Με τα τελικά συμπεράσματα να συνθέσετε ένα κείμενο με τίτλο «Η θέση και ο ρόλος της γυναίκας στην Ιλιάδα».

2. Αφού λάβετε υπόψη σας όσα μάθατε για τις αντιλήψεις, τις ιδέες και τον κώδικα αξιών που ίσχυε στην

ομηρική κοινωνία, είτε στην κοινωνική ζωή είτε στο πεδίο της μάχης, να διαλέξετε κατά ομάδες από μία σκηνή που σας εντυπωσίασε και που αναδεικνύει κάποιες από αυτές τις ιδέες ή αξίες και να τη δραματοποιήσετε, γράφοντας ένα θεατρικό κείμενο. Στη συνέχεια να παρουσιάσετε τα δραματοποιημένα κείμενα στην τάξη, αιτιολογώντας τις επιλογές σας όχι μόνο στο θέμα αλλά και στον τρόπο παρουσίασης του, και να επιλέξετε τα δύο ή τρία καλύτερα, ώστε να ανεβάσετε μια μικρή θεατρική παράσταση με τίτλο: «Σκηνές από την Ιλιάδα». Βέβαια θα πρέπει στη συνέχεια να σας απασχολήσουν και άλλα θέματα, όπως η επιλογή των ηθοποιών ανάμεσά σας, η σκηνοθετική ομάδα και η σκηνοθετική γραμμή, τα σκηνικά και οι ενδυμασίες, η κίνηση, ο φωτισμός, η μουσική επένδυση κ.ά., καθώς επίσης και θέματα πρακτικού περιεχομένου (εξασφάλιση οικονομικών πόρων, πρόγραμμα παράστασης, ανακοινώσεις κτλ.).

3. Με τη βοήθεια του «Ημερολογίου της Ιλιάδας» (σελ. 12), των Περιληπτικών αναδιηγήσεων των ραψωδιών και των ενοτήτων που διδαχθήκατε αναλυτικά, να παρακολουθήσετε και να σημειώσετε τους σημαντικότερους σταθμούς-αναφορές της μῆνιδος (οργής) του Αχιλλέα, της βουλήs του Δία και τα κυριότερα γεγονότα του ιλιαδικού πολέμου που θεωρείτε άμεσες συνέπειες αυτών των δύο στοιχείων. Προσέξτε ότι σε κάποια στιγμή η μῆνις του Αχιλλέα βρίσκεται στο ελάχιστο σημείο ύφεσης, αλλά ταυτοχρόνως αντικαθίσταται από την εκδικητική μανία του ήρωα εναντίον του Έκτορα. Αφού συγκεντρώσετε το υλικό σας, προσπαθήστε να αποδώσετε την Ιλιάδα σχηματικά (π.χ. σε διάγραμμα) χρησιμοποιώντας τα δύο στοιχεία που αναφέραμε ως βασικούς άξονες και σημειώνοντας αριστερά και δεξιά τους τα σημαντικότερα γεγονότα που απορρέουν από

αυτούς. Στη συνέχεια, χρησιμοποιώντας το ίδιο υλικό, προσπαθήστε να αποδώσετε τα βασικότερα σημεία δράσης και πλοκής του ιλιαδικού πολέμου σε ένα κείμενο 500-600 λέξεων.

4. «Η παρομοίωση είναι σχήμα λόγου, με το οποίο συγκρίνεται ή παραβάλλεται ένα πρόσωπο, ένα πράγμα ή μια ιδέα με κάτι άλλο πολύ γνωστό για συγκεκριμένη ιδιότητά του, την οποία εμφανίζει

και το πρόσωπο, πράγμα ή ιδέα και που εκφέρεται συνήθως με το μόριο “σαν”, αλλά και με το “όπως”, το “καθώς”, το “όμοιος” κ.ά.» (Λεξικό Γ. Μπαμπινιώτη).

Σε μια παρομοίωση επισημαίνουμε: **α)** το αναφορικό μέρος της, την εικόνα (που εισάγεται με τα μόρια σαν, όπως, καθώς κτλ.), **β)** το δεικτικό μέρος της (που εισάγεται με λέξεις έτσι, παρόμοια, όμοια κτλ.) και **γ)** τον κοινό όρο και γενικά τις σχέσεις μεταξύ του αναφορικού και του δεικτικού μέρους. Για παράδειγμα: **A)** σε μια

διεξοδική παρομοίωση ο Διομήδης παρομοιάζεται με λιοντάρι: «τῶρ' εἶχε τρίδιπλην ορμήν, ὡς ἔχει το λεοντάρι, / που ὅταν πηδήσει στην αὐλήν των μαλλιαρῶν προβάτων / και το σκαρφίσει ο φύλακας, χωρίς να το φονεύσει, / ἀνδρειά τού δίδει και ποσῶς δεν του ἀντιστέκει πλέον, / μέσα στες στάνες κρύβεται και τα ῥημα σκορπιούνται / ἐκεῖνα ἐπανωτιάζονται κι ἐκεῖνο ἀπ' την βαθείαν / αὐλήν με μέγα πήδημα στην ἐξοχήν πετιέται / ἔτσι στους Τρώας χύθηκεν ο δυνατός Τυδεΐδης» (Ιλιάδα *E* 135-142), **α)** αναφορικό μέρος (η εικόνα) είναι: «ὡς ἔχει το λιοντάρι... πετιέται», **β)** δεικτικό μέρος: «ἔτσι στους Τρώες... Τυδεΐδης», **γ)** κοινός ὀρος: η ορμή. **B)** Ο Πάτροκλος παρομοιάζεται με μικρό

κοριτσάκι σε μια σύντομη παρομοίωση: «Γιατί εἶσαι γεμάτος δάκρυα, Πάτροκλε, σαν μικρό κοριτσάκι...» (Ιλιάδα *Π* 7, σελ. 109): **α)** αναφορικό μέρος (εικόνα): «σαν

μικρό κοριτσάκι», β) δεικτικό μέρος: «γιατί είσαι... Πάτροκλε», γ) κοινός όρος: τα δάκρυα.

Αφού χωριστείτε σε ομάδες, κάθε ομάδα να αναλάβει να συγκεντρώσει τις παρομοιώσεις (διεξοδικές και σύντομες) κάποιας ενότητας από αυτές που διδαχθήκατε και να τις αναλύσει σύμφωνα με τα στοιχεία που σας δίνονται παραπάνω. Στη συνέχεια να συζητήσετε στην τάξη τι επιδιώκει με τη χρήση της παρομοίωσης ο ποιητής: η χρήση της έχει μόνο διακοσμητική λειτουργία η προσφέρει κάτι περισσότερο στην αφήγηση; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με στοιχεία από το κείμενο.

5. Λαμβάνοντας υπόψη σας τα κριτήρια προσδιορισμού μιας «σκηνής» (αλλαγή τόπου, προσώπων ή τόπου και προσώπων, βλ. και σελ. 65), να αναλάβετε κατά ομάδες να χωρίσετε μια ενότητα από αυτές που διδαχθήκατε σε «σκηνές». Πιο συγκεκριμένα, να ορίσετε: α) τους στίχους που περιλαμβάνουν κάθε «σκηνή», β) ποια πρόσωπα παίρνουν μέρος στην καθεμιά, γ) σε ποιο χώρο εκτυλίσσεται αυτή και δ) να δώσετε έναν τίτλο σε κάθε «σκηνή». Στη συνέχεια καθένας από σας να διαλέξει μια σκηνή και να την αποδώσει με όποιον τρόπο καλλιτεχνικής έκφρασης προτιμά (δραματοποίηση, ποίημα, σκίτσο, πίνακα, μουσική κτλ.).

6. «Ο τελετουργικός θρήνος και τα ταφικά έθιμα από τον Όμηρο μέχρι σήμερα». Ένας ένας ή κατά ομάδες να συλλέξετε υλικό με την εξής θεματολογία: α) Ομηρικοί επιτάφιοι θρήνοι (μπορείτε να επισκεφθείτε ένα μουσείο ή να χρησιμοποιήσετε εικόνες βιβλίων από τη βιβλιοθήκη και να προσέξετε λεπτομέρειες, όπως: στάση ανδρικών μορφών, θέση γυναικών, θέση της κυρίως πενθούσας, στάση νεκρού, επαγγελματίες θρηνωδοί,

θρηνούν σιωπηλά ή βρίσκονται σε εκστατική στάση, οι γυναίκες τραβούν τα μαλλιά τους ή κάνουν άλλες τελετουργικές κινήσεις κτλ.). β) Μοιρολόγια της ιδιαίτερης πατρίδας σας. γ) Οι εκκλησιαστικοί επιτάφιοι θρήνοι – Τα Εγκώμια της Μεγάλης Παρασκευής (είτε από επίσκεψη σε εκκλησία ή στο Βυζαντινό μουσείο της πόλης σας). δ) Επαγγελματίες θρηνωδοί άλλοτε και σήμερα σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας ή στην ιδιαίτερη πατρίδα σας. ε) Θρήνοι για την άλωση πόλεων (π.χ. της Κωνσταντινούπολης). στ) Ηρωικά μοιρολόγια σε κλέφτικα τραγούδια. ζ) Μανιάτικα μοιρολόγια ή άλλων περιοχών της Ελλάδας. η) Μουσικά κομμάτια κλασικής ή νεοελληνικής μουσικής που έχουν κάποια σχέση με επιτάφια θρηνητικά άσματα. θ) Κτερίσματα: προσφορές στον νεκρό· από την ομηρική εποχή μέχρι σήμερα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΩΝ (ΕΠΙΛΟΓΗ)

Αδυνάτου (σχήμα, εκφραστικός τρόπος): σελ. 112-117 (Α΄τ.), 148-150(Γ΄τ.)

Αναχρονισμός: σελ. 63-65(Α΄τ.)

Ανθρωπομορφική αντίληψη (ανθρωπομορφισμός): σελ. 121-117, 139-142, (Α΄τ.) 31-35, 126-131 (Β΄τ.)

Αριστεία: σελ. 123-125 (Β΄τ.), 84-88 (Γ΄τ.)

Άστοχα ερωτήματα: σελ. 51-55(Γ΄τ.)

Ειρωνεία (επική, τραγική): σελ. 71-75 (Β΄τ.)

Εκφορά: σελ. 131-132, 135-140, 156-160 (Ε΄τ.)

Έκφραση: σελ. 45-47, 50-51, 67-71 (Β΄τ.), 134-139 (Δ΄τ.)

Επιβράδυνση: σελ. 112-117, 139-142 (Α΄τ.)

ἦθος, Ηθογράφηση: ἦθος είναι ο χαρακτήρας του ήρωα, από αυτό και το ρ. ηθογραφώ, δηλαδή περιγράφω το χαρακτήρα ενός ήρωα. Βλ. σελ. 71-75 (Β΄τ.).

Θαυμαστό: σελ. 126-131 (Β΄τ.)

Ικεσία: σελ. 54-56, 131-135 (Α΄τ.), 111-116 (Ε΄τ.)

Νέμεσις: σελ. 126-131 (Β΄τ.)

Νόστος (νεκρώσιμος): νόστος είναι η επιστροφή στην πατρίδα. Επειδή στην Ιλιάδα αυτή η επιστροφή πραγματοποιείται μόνο μετά την πτώση του ήρωα στη μάχη, π.χ. του Σαρπηδόνα (Π 663 κ.εξ.) στη Λυκία και του Έκτορα (Ω 678 κ.εξ.) στην Τροία, ο νόστος αυτός χαρακτηρίζεται «νεκρώσιμος».

Βλ. σελ. 116-119, 121-123 (Ε΄τ.) κ.εξ.

Παρομοίωση: σελ. 164-170 (Ε΄τ.)

Πρόθεσις: σελ. 123-128 (Ε΄τ.), 156-160 (Ε΄τ.)

Προοικονομία (πρόρρηση): σελ. 112-117, 130-142 (Α΄τ.), 84-88 (Δ΄τ.)

Προοίμιο: σελ. 49-53, 63-65, 66-68 (Α΄τ.)

Τειχοσκοπία: σελ. 40-44 (Β΄τ.) κ.εξ.

Τίσις: σελ. 126-131 (Β΄τ.)

Τυπικός (αριθμός, επίθετο κτλ.):
σελ. 69-71 (Α΄τ.)

Υβρις: σελ. 126-131 (Β΄τ.)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ (ΕΠΙΛΟΓΗ)

- Αγαμέμνονας: σελ. 49-53 (Α΄τ.) κ.εξ.
Αθηνά: σελ. 69-71, 131-136 (Α΄τ.), 129, 130, 136-137 (Γ΄τ.)
κ.α.
Αίας ο Λοκρός: σελ. 28-30, 31-33 (Γ΄τ.)
Αίας ο Τελαμώνιος: σελ. 82-86 (Α΄τ.), 61-64, 65-67 (Β΄τ.),
Αιθίοπες: σελ. 138 (Α΄τ.)
Ανδρομάχη: σελ. 18-21, 23-25 (Γ΄τ.) κ.εξ.
Αινείας: σελ. 88-92 (Β΄τ.) κ.εξ.
Αντίλοχος: σελ. 80-83 (Β΄τ.)
Απόλλωνας: σελ. 58-61 (Α΄τ.) κ.εξ.
Άργος: σελ. 58-61 (Α΄τ.), 115-117, 118-120 (Γ΄τ.)
Άρης: σελ. 106-108 (Β΄τ.) κ.εξ.
Άρτεμη: σελ. 28-30, 31-33 (Γ΄τ.)
Αστυάνακτας: σελ. 21-22, 23, 25-28 (Γ΄τ.)
Ατρείδης: σελ. 49-53 (Α΄τ.) κ.εξ.
Αφροδίτη: σελ. 98, 103-105 (Β΄τ.) κ.εξ.
Αχιλλέας: σελ. 82-86, 102-104, 108-109 (Α΄τ.)
Βαλίος: σελ. 80-84 (Δ΄τ.)
Βρισηίδα: σελ. 87-90 (Α΄τ.)
Γλαύκος: σελ. 6-10 (Γ΄τ.) κ.εξ.
Δαναοί: σελ. 63-65 (Α΄τ.) κ.εξ.
Δίας: σελ. 49-53, 131-136, 138, (Α΄τ.) 13-18 (Β΄τ.)
Διομήδης: σελ. 58-61 (Α΄τ.), 92-96, 99-100 (Β΄τ.)
Διώνη: σελ. 108-110, 112-115, 119 (Β΄τ.)
Εκάβη: σελ. 131-135 (Β΄τ.) κ.εξ.
Έκτορας: σελ. 100-101, 106-107 (Α΄τ.), 18-21, 23-25 (Γ΄τ.)
Ελένη: σελ. 45-47, 50-51, 48-49, 51-54, 61-64, 65-67 (Β΄τ.)
Ελλάδα: σελ. 82-86 (Α΄τ.)
Ερινύες: σελ. 18-24 (Ε΄τ.)
Ερμής: σελ. 108-110, 112-115, 119 (Β΄τ.) κ.εξ.

Ήρα: σελ. 69-71, 131-136 (Α΄τ.)
Ήφαιστος: σελ. 22-28 (Β΄τ.) κ.εξ.
Ήώς: σελ. 106-108, 111-112 (Γ΄τ.), 6-10 (Ε΄τ.)
Θέτιδα: σελ. 122-124, 127-128 (Α΄τ.)
Ιθαίος: σελ. 73-74, 76-78 (Γ΄τ.)
Ιδομενέας: σελ. 82-86 (Α΄τ.)
Ίλιος: σελ. 33-36, 38-40 (Γ΄τ.) κ.εξ.
Ίρις: σελ. 45-47, 50-51 (Β΄τ.), 106-108 (Β΄τ.)
Κασσάνδρα: σελ. 116-119, 121-123 (Ε΄τ.)
Κεβριόνης: σελ. 57-61 (Δ΄τ.) κ.εξ.
Μενέλαος: σελ. 40-44 (Β΄τ.) κ.εξ.
Μούσα/-ες: σελ. 49-53 (Α΄τ.), 22-28 (Β΄τ.), κ.α.
Νέστορας: σελ. 100-101-106-107 (Α΄τ.) κ.α.
Νηρέας: σελ. 122-124, 127-128 (Α΄τ.)
Νηρηίδες: σελ. 28-30, 31-33 (Γ΄τ.)
Ξάνθος (άλογο): σελ. 80-84 (Δ΄τ.)
Ξάνθος (ποταμός): σελ. 131-136 (Α΄τ.)
Οδυσσέας: σελ. 82-86 (Α΄τ.), 59-61, 65 (Β΄τ.), 106-108,
11-112 (Γ΄τ.) 28-30, 31-33 (Γ΄τ.), 65-70 (Γ΄τ.) κ.εξ.
Πάνδαρος: σελ. 76-79 (Β΄τ.) κ.εξ.
Πάρης: σελ. 40-44 (Β΄τ.) κ.εξ.
Πάτροκλος: σελ. 100-105 (Γ΄τ.) κ.εξ.
Πέργαμος: σελ. 43-44, 46-48 (Γ΄τ.)
Πηλέας: σελ. 124-130 (Α΄τ.)
Ποσειδώνας: σελ. 131-136 (Α΄τ.)
Πρίαμος: σελ. 100-101, 106-107 (Α΄τ.) κ.εξ.
Σαρπηδόνας: σελ. 43-47 (Δ΄τ.)
Σθένελος: σελ. 76-79 (Β΄τ.)
Σκάμανδρος: σελ. 131-136 (Β΄τ.), 21-22, 23, 25, 28 (Γ΄τ.)
Σκαιές (πύλες): σελ. 48-49, 51-54 (Β΄τ.), 18-21, 23-25 (Γ΄τ.)
Φθία: σελ. 82-86 (Α΄τ.)
Φοίβος: σελ. 22-28 (Β΄τ.)
Φοίνικας: σελ. 100-105 (Γ΄τ.) κ.εξ.
Ωκεανός: σελ. 138 (Α΄τ.), 104-110 (Δ΄τ.), 123-127 (Δ΄τ.)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ 3ου ΤΟΜΟΥ

ραψωδία Ρ	
Περιληπτική αναδιήγηση	5
στ. 424-458.....	6
ραψωδία Σ	
Περιληπτική αναδιήγηση	8
στ. 478-616.....	10
ραψωδία Τ	
Περιληπτική αναδιήγηση	25
στ. 1-152.....	27
ραψωδία Υ	
Περιληπτική αναδιήγηση	38
ραψωδία Φ	
Περιληπτική αναδιήγηση	39
ραψωδία Χ	
Περιληπτική αναδιήγηση	40
στ. 247-394.....	42
ραψωδία Ψ	
Περιληπτική αναδιήγηση	53
ραψωδία Ω	
Περιληπτική αναδιήγηση	55
στ. 468-677.....	56
στ. 678-805.....	72
Συνθετικές-δημιουργικές και ανακεφαλαιωτικές εργασίες για την Ιλιάδα.....	91
Πίνακας όρων και θεμάτων.....	95
Πίνακας ονομάτων και τοπωνυμίων (επιλογή).....	97

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.